

EL LLIBRE *QÜESTIONS DE VIDA*
DE MOIXÉ NATAN, JEU DE TÀRREGA
Estudi preliminar, edició crítica i traducció catalana
d'una col·lecció medieval
de proverbis hebreus

Tesi presentada per JOSEP XAVIER MUNTANÉ I SANTIVERI per a
l'obtenció del títol de doctor en Filologia Semítica

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

CAPÍTOL I

INTRODUCCIÓ A LA VIDA I AL CONTEXT HISTÒRIC DE MOIXÉ NATAN

Les notícies documentades més antigues que han perviscut de l'aljama jueva de Tàrrega són totes del darrer terç del segle XIII. A partir d'aquells anys, que podem anomenar inicials, les referències de jueus targarins esdevenen cada vegada més nombroses, tant en els documents preservats a l'Arxiu Reial de Barcelona com en els de l'arxiu local. A través seu podem traçar les línies mestres de l'evolució que aquest grup d'habitants de la vila va experimentar al llarg dels més de dos segles documentats de presència jueva a Tàrrega, encara que pel que fa al cas que ens hem proposat d'estudiar: la vida i el context històric de Moixé Natan, el nostre interès es limita als dos primers terços del segle XIV.

1. MOIXÉ I XELOMÓ NATAN: DOS GERMANS JUEUS DE TÀRREGA

A diferència d'altres nissagues poderoses i influents de la Corona d'Aragó, el que coneixem dels Natan de Tàrrega, que probablement deu ser també el més remarcable de la història particular d'aquesta família, es limita a només dos germans: Moixé i Xelomó; a una època determinada: la primera meitat del segle XIV, i a un lloc precís: la vila de Tàrrega. Res del que tingui a veure amb avantpassats, successors o altres familiars seus arriba a infondre la idea de poder i puixança econòmica que transmeten les diverses notícies relatives a la vida i als tràfecs d'aquesta parella de germans. Tan bon punt ens allunyem d'ells, el silenci s'ensenyoreja de la nissaga.

Si considerem el darrer terç del segle XIII com l'inici de la presència jueva a Tàrrega, hem de suggerir un origen al defora de la vila per al pare dels germans: Netanel bar Xalom (o Xelomó). D'aquest personatge tot just en coneixem el nom, reproduït a l'acròstic amb què Moixé Natan signa l'exordi de la seva col·lecció de proverbis *Qüestions de vida*. Ben mirat, no només ens és desconeguda la seva provinença sinó que tampoc podem provar que hagués viscut a Tàrrega. Ho hauria d'haver fet, és clar, si Moixé Natan hagués nascut a la vila, però això tampoc és segur. De fet, entre les notícies, encara escadusseres, d'aquest període, no n'hi ha cap que parli d'un tal Netanel bar Xalom (o Xelomó)¹

---

¹ Cosa que sorprèn, ja que en el supòsit que una part de la hisenda dels germans Natan fos d'origen patern, la presència del tal Netanel en la documentació local de finals del segle XIII semblaria a totes llums més que concebible, tal com passa amb altres jueus targarins acabats del moment, com els Avinpelx, els Rimoc o els Sullam, dels quals,

i la primera que hem recollit del seu fill ens el mostra ja dins de la majoria d'edat legal, actuant de fermança en un jurament de corredor promès l'any 1308.²

Nascut o no a la vila de Tàrrega, el que resta innegable és que totes les vegades que apareix el seu nom en un document redactat fora de la vila va seguit sempre del mateix topònim: «jueu de Tàrrega». I així es manté fins i tot en aquells documents que van ser estesos mentre residia en altres indrets, com en un reconeixement de deute de 1349 en què el jurista i ciutadà barceloní, Ramon Vinader, confessa *debere vobis Mosse Nasam judeo de Tarraga stant in Barchinona* la quantitat de trenta lliures.³

De manera diferent a com passava amb altres jueus de l'època, la vida dels quals transcorre en llocs diferents, els germans Natan els trobem

---

fins i tot en algun cas, es pot arribar a reconstruir els vincles de parentiu entre els diversos membres documentats de les famílies, veg. JOSEP XAVIER MUNTANÉ I SANTIVERI, *Fonts per a l'estudi de l'aljama jueva de Tàrrega. Documents i regesta*, Barcelona, 2006, nn. 3; 7; 16-26, per indicar només alguns dels documents relatius a les famílies jueves esmentades. En canvi, de Netanel bar Xalom (o Xelomó) no hi ha cap referència en la documentació local, fet que també contrasta, tal com tindrem l'ocasió de comprovar, amb el que passa amb els seus dos fills: Moixé i Xelomó, els quals, juntament amb les seves famílies respectives, sí que van deixar una petja, i ben nítida per cert, en la documentació de l'època.

² AHCT, *Llibre de consells* (1300-1334), f. 42v, transcrit a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 38.

³ «Deure a vós, Moixé Natan, jueu de Tàrrega que s'està a Barcelona». ACB, BONANAT RIMENTOL, *Fragment de manual de l'any 1349*, dins de JORDI DE VILARÚBIA, *Capibrevium notalarum* (1347, març, 26-1351, juliol, 10), f. 99r indicat sense transcripció a ANNA RICH ABAD, *La comunitat jueva de Barcelona entre 1348 i 1391 a través de la documentació notarial*, Barcelona, 1999, p. 239.

vinculats sempre a Tàrrega i aquesta vila es convertirà, per a bé i per a mal, en el seu punt de referència permanent.⁴

Així ho acrediten també uns versos de la traducció al castellà d'un tractat compost per Moixé Natan:

---

⁴ Tot el que sabem de la casa de Moixé Natan, com a mínim de la que tenia l'any 1348, és que estava bastida dins del call, on també s'hi aixecava la del seu germà. Devien ser cases espaioses, ja que l'any 1328 Xelomó Natan va demanar i obtenir permís reial per a construir-hi el seu propi forn de coure pa, veg. ACA, Cancelleria, reg. 475, f. 111v indicat a JAUME RIERA I SANS, "La conflictivitat de l'alimentació dels jueus medievals, segles XII-XV: alimentació i societat a la Catalunya medieval", *Anuarios de estudios medievales*, Annex 20, 1988, p. 303; estudi i transcripció a J. MUNTANÉ, "L'alimentació a l'aljama medieval de Tàrrega", *Urtx*, 22, 2008, pp. 108-109.124. Més de quinze anys després de la mort de Xelomó, a la vila encara es conservava viva la memòria de la que havia estat la casa «d'en Salamó Naçan», AHCT, *Llibre de consells* (1361-1367), f. 51v, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 262. A més a més de les propietats immobles situades al call targarí, sabem que Moixé Natan posseïa també propietats rústiques, de fet l'any 1344 és l'únic jueu que paga per l'ús de la sèquia Comtal, veg. AHCT, *Llibre de les taxacions de les cequies*, dins de *Llibre de consells* (1341-1344), transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 155. Més endavant ens referirem al mas del seu fill, Vidal Moixé. Tenim la sospita que el patrimoni immobiliari dels germans, especialment el de Moixé Natan, incloïa propietats en altres indrets del territori, com ara la vila veïna de Cervera (la presència gairebé constant de jurisperits cerverins com a assessors legals de Moixé Natan en els plets a què va haver de fer front durant la seva dedicació al préstec o l'estada que va fer a la vila després de 1354, entre altres motius, ens animen a creure-ho) o la ciutat de Barcelona (on la presència de la Cúria reial i dels jueus més eminents del seu temps conferia una dimensió especial a l'aljama de Barcelona, al call de la qual la possessió de propietats immobles en mans de jueus forans que no hi residien de manera continuada era, per cert, una pràctica força comuna, veg. A. RICH, *La comunitat jueva*, p. 67).

*E si quisieres saber el mi nombre abierto
Sepas que Mose Azan me llaman por cierto,
Vecino de Tarraga un pequeño Lugar
Et de mui nobles gentes et omes de prestar.
Et es noble Lugar ordenado e puesto
Et poblado de mucho ome limpio e honesto.*⁵

La capacitat d'anàlisi de la realitat que, avalada per l'èxit que van aconseguir en els seus negocis, no dubtem que devien posseir, podria estar al darrere de la seva opció vital per aquesta vila, de la qual segurament van preveure l'impuls que hi acabaria prenent l'activitat econòmica que llavors tot just s'hi estava desvetllant.⁶

---

⁵ NICOLÁS ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus sive Hispani scriptores qui ab Octaviano Augusti aevo ad annum Christi MD floruerunt*, Madrid, 1788, tom II, llibre IX, cap. III, p. 141.

⁶ Va afavorir el ràpid creixement de l'activitat econòmica de la vila una autèntica constel·lació de factors d'índole molt diversa: geogràfica (la posició estratègica de Tàrraga en relació a les diverses rutes comercials que s'endinsaven per aquesta part del territori de la Catalunya Nova, veg. MANUEL SÁNCHEZ, "Impuls comercial i financer entre el 1200 i el 1350: mercaders i banquers.", a: AAVV, *Història Salvat de Catalunya*, Barcelona, 1978, vol. III, p. 104); política (la creació i consolidació de la figura del municipi baix medieval com a nova estructura de poder, promoguda per la monarquia amb la concessió de nombrosos privilegis); econòmica (amb la creació d'una fira anual, el 1242 i l'establiment d'una confraria de mercaders, el 1268) i social (al llarg dels segles XIII i XIV Tàrraga es va convertir en el destí preferent d'un intens moviment migratori de població cristiana i jueva), veg. JOSEP MARIA SEGARRA I MALLA, *Història de Tàrraga amb els seus costums i tradicions*, Tàrraga, 1984, vol. I, pp. 3-39; JOSEP M. FONT I RIUS, *Els Usos i Costums de Tàrraga*, Tàrraga, 1992, pp. 15-27; J. RIERA, "La conflictivitat de l'alimentació", p. 303.

D'altra banda, l'aljama que s'hi havia començat a formar se'ls devia afigurar seductora: una aljama lliure de nissagues antigues, sense res ni ningú que el temps ja hagués enrigidit... Una terra, en definitiva, curulla d'oportunitats que, de mica en mica, s'acabaria plegant al seu control i domini, especialment en els anys àlgids de la seva vida professional,⁷ i és que, malgrat que només hem localitzat un sol document que de manera explícita acredita la presència dels Natan dins de l'estructura de govern de l'aljama de Tàrraga, el cert és que es tracta d'una presència abassegadora, tal com tindrem l'ocasió de veure més endavant.

L'elecció de Tàrraga, ja fos per naixement o per adopció, va reportar quantiosos beneficis a Moixé i Xelomó Natan.

---

⁷ Quan una aljama es volia fer escoltar per les instàncies de poder cristianes o havia de recaptar diners, solia recórrer als seus membres més rics. Paradoxalment, però, al llarg de la baixa edat mitjana va ser aquesta minoria de membres acabalats la qui més es va beneficiar de les estructures de poder de l'aljama, que acaparaven fàcilment, ja que les convertien en les plataformes idònies per a les seves aspiracions polítiques i lucratives, en detriment de la resta de l'aljama; veg. els capítols dedicats al govern de les aljames de la Corona catalanoaragonesa a YOM TOV ASSIS, *The Golden Age of Aragonese Jewry. Community and Society in the Crown of Aragon, 1213-1327*, London; Portland, 1997, pp. 76 i ss.

2. LES DEDICACIONS DIVERSES DE MOIXÉ NATAN

Quan l'any 1308 Xelomó Cera va jurar com a corredor en el jurament que hem esmentat prèviament, Moixé Natan (escrit *Mosse Açan*)⁸ no va assegurar ell sol els cent morabatins de la fermaça, sinó que ho va fer conjuntament amb Itskhaq Vidal: potser ens trobem als inicis, encara modestos, de la seva activitat professional. En aquest sentit és ben significativa també la presència del seu germà: Xelomó Natan (escrit *Salom Naçan*), en qualitat de testimoni.⁹

D'aquests primers anys tenim altres notícies, de fet les úniques i, d'altra banda, molt discretes, que vinculen els germans Natan a l'àmbit econòmic dels corredors públics: l'any 1313 Moixé Natan va fer de testimoni de Xemuel Avinpelx;¹⁰ dos anys després, l'any 1315, ho va ser

---

⁸ En aquest treball hem optat per transcriure al català els noms jueus seguint els criteris de transcripció proposats per MARIA ESPERANÇA BARJAU; TESSA CALDERS, "Un model de transcripció de l'hebreu al català", *Anuari de Filologia*, 15, 1992, secció E, núm. 3, pp. 57-60; MARIA ESPERANÇA BARJAU; TESSA CALDERS, "Breus notes sobre transcripció", *Anuari de Filologia*, 20, 1997, secció E, núm. 7, pp. 121-126. Tanmateix quan reproduïm algun document en català medieval o en llatí hem preferit mantenir la forma que hi apareix testimoniada malgrat que aquesta sigui força inconstant. Si citem algun d'aquests documents però no n'ofereim la transcripció, en aquests casos a la vora de la nomenclatura que hem adoptat com a normativa en aquest treball, çò és: Moixé Natan i Xelomó Natan, hi indiquem també la variant medieval escrivint-la en cursiva i dins de parèntesis.

⁹ Aquesta col·laboració fraterna que, de manera documental, s'inaugura aquí, va perdurar al llarg de les seves vides.

¹⁰ AHCT, *Llibre de consells* (1300-1334), f. 57r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 41.

de Bellsom Cera¹¹ i l'any 1320, de Xelomó Satorre.¹² De Xelomó Natan només tenim un altre document, de 1324, en què conjuntament amb Itskhaq Avincassós va actuar de fiador de Vidal Rossell.¹³ És obvi que l'exercici de corredor públic no va atreure gaire els germans Natan.

2.1 L'EXERCICI DE MOIXÉ NATAN COM A MEDIADOR LEGAL

Altres documents d'aquests mateixos anys mostren millor cap on es dirigien els veritables interessos de Moixé Natan: cap al préstec de diners a interès i a la consolidació d'un cert prestigi social dins de l'àmbit legal jueu i cristià.

A l'hora de representar-nos l'activitat de Moixé Natan dins del camp legal ens ajuden els tres registres de la cort del batlle de Cervera dels anys 1318-1319, en què hi exerceix de valedor de diversos jueus targarins davant de les autoritats reials.¹⁴ En dos d'ells, datats el mateix dia: el 13 de març de 1318, es deixa constància que Moixé Natan (*Nazan*) havia lliurat dues cartes a Guillem de Boixadors, veguer de Cervera i Tàrraga. Tant la primera, del lloctinent del procurador general del rei a Catalunya, com la següent, del cort de Guimerà, sol·licitaven del veguer

---

¹¹ AHCT, *Llibre de consells* (1300-1334), f. 62r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 47.

¹² AHCT, *Llibre de consells* (1300-1334), f. 128v, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 62.

¹³ AHCT, *Llibre de consells* (1300-1334), f. 140r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 72 (escriu *Salamo Açay*).

¹⁴ Registres i cartes estudiats i transcrits per JOSEP M. LLOBET I PORTELLA, "Mossé Natan, valedor dels jueus de Tàrraga (segle XIV)", *Urtx*, 14, 2001, pp. 147-150.

l'empenyorament dels béns d'uns deutors insolvents d'Astruc Sullam, jueu de Tàrrega. En el tercer registre, del 3 de juliol de 1319, s'indica que Moixé Natan havia fet a mans d'Arnau de Mecina, sotsveguer de Cervera, una carta en què Jaume II, a petició d'Astruc Sullam i altres jueus de Tàrrega, demanava al veguer de Tàrrega i Cervera l'obertura de diligències criminals contra un jove de Verdú per haver-los amenaçat amb l'espasa i atacat amb pedres mentre feien camí de Verdú a Tàrrega.

Si, pel que sembla, l'esmentat Astruc Sullam era un personatge d'un cert cabal, per què no va lliurar ell mateix les cartes a les autoritats reials? Òbviament si ho va fer Moixé Natan és perquè, al parer d'aquests jueus, hi devia haver algun tipus de garantia de que l'autoritat reial acolliria més favorablement la sol·licitud que se li feia arribar a través d'ell. I una major probabilitat, també, de que la petició fos finalment exaudida. Si la riquesa personal no era la raó (també Astruc Sullam era ric), en què es fonamentava el prestigi de què ja començava a gaudir Moixé Natan en la mediació i resolució de conflictes? Havia rebut algun tipus de formació que l'habilitava a tractar amb aptitud aquest tipus de situacions delicades? Com a mínim sabem, gràcies a la seva obra literària, que la persona a la qual se li va confiar diverses vegades l'ofici de mediador era també un intel·lectual, una persona amb una sòlida educació.

No creiem, en canvi, que Moixé Natan hagués assumit aquests encàrrecs en tant que representant legal de la seva comunitat. En efecte, tot i tractar-se d'unes dates molt reculades (1318-1319), quan tot indica que no va ser fins a l'any 1325 que la comunitat jueva de Tàrrega va deixar de pertànyer a la col·lecta de Lleida i es va poder organitzar a

semblança de la resta d'aljames de Catalunya,¹⁵ el sentit comú ens diu que ja abans de 1325 entre els jueus de Tàrrega hi devia haver algun tipus d'ordenació que proveís a l'administració i gestió dels afers relacionats amb la marxa de la creixent comunitat jueva de la vila. Ignorem si Moixé Natan va formar part d'aquest primer estadi organitzatiu, per bé que si en alguna d'aquestes tres ocasions hagués actuat en tant que membre d'aquest govern *de facto*, no hauria quedat enregistrat en un context precisament com el de la cort del batlle, on els càrrecs i els títols dels personatges implicats hi eren respectats a l'ungla?

Ens dona una mica de llum, en aquest sentit, una carta reial del 4 de maig de 1330: el rei mana al batlle de Cervera que faci complir a

---

¹⁵ ACA, Cancelleria, reg. 226, f. 137v i ACA, Jaume II, c. 133, n. 92, regest de JEAN RÉGNÉ, *History of the Jews in Aragon. Regesta and Documents 1213-1327*, Jerusalem, 1978, n. 3328. [Edició preparada per Yom Tov Assis i Adam Gruzman dels originals publicats a *REJ* (1910-1925), “Catalogue des actes de Jaime Ier, Pedro III, rois d'Aragon, concernant les Juifs (1213-1291)” i “Catalogue d'actes pour servir à l'histoire des Juifs de la Couronne d'Aragon sous le règne de Jaime II (1291-1327)”. El 16 d'abril de 1325 Jaume II atorga a l'aljama de Tàrrega els mateixos drets i privilegis que, per disposicions reials prèvies, havia anat acumulant la de Lleida i ordena a les diverses autoritats reials destinades a Tàrrega que n'assegurin el seu compliment. Podem considerar aquesta data i aquest document com el moment en què la comunitat jueva de Tàrrega deixa d'estar sota la tutela de la de Lleida, deixa de pertànyer a la seva col·lecta, per esdevenir una entitat jurídica independent. Tinguem present que només uns pocs anys abans, el 1319, el rei va haver de recordar als adelantats de l'aljama lleidatana que havien de tenir en compte el parer dels delegats targarins a l'hora de fixar la quantia de la seva aportació al pagament anual de talles, contribucions i quèsties, cosa que, a més a més d'indicar que a la pràctica aquest pacte es devia vulnerar més d'un cop, també testimonia la subjecció de la comunitat targarina a la lleidatana, veg. ACA, Cancelleria, reg. 217, f. 148v, regest de J. RÉGNÉ, n. 3114.

Xelomó Sullam, jueu que llavors habitava a Barcelona però que abans havia residit a Cervera, la resolució aprovada en la causa que l'enfrontava amb l'aljama de Cervera quant a uns pagaments. El document especifica que en l'elaboració de la composició que es va acordar entre les dues parts hi va treballar el jueu targarí Moixé Natan (escrit *Natan*) i les coincidències són particularment interessants:¹⁶ l'afer és de caire econòmic; afecta una altra vegada, sembla, a un membre dels Sullam, i Moixé Natan hi assumeix un rol de mediador, gairebé arbitral. El fet que en aquest cas es demani la intervenció de Moixé Natan en una qüestió interna d'una aljama veïna, exclou definitivament la seva presència en tant que delegat de l'aljama targarina i la situa en l'àmbit de les relacions privilegiades que els Natan mantenien amb els jueus rics del seu entorn (els Sullam ho eren). A la vegada que testimonia el reconeixement que, als ulls dels seus correligionaris, mereixia la seva idoneïtat a l'hora de solventar conflictes per via de la composició legal.

Més endavant estudiarem un altre cas (el plet testamentari d'Astruc de Besers, interposat l'any 1345) en què de nou es fa palesa aquesta habilitat de Moixé Natan, cosa que ens fa pensar que aquest tipus d'activitats en què actua com a valedor, componedor o compromissari no poden ser considerades només com una simple anècdota i prou.¹⁷

---

¹⁶ ACA, Alfons III, c. 9, n. 1.160r, regist a YOM TOV ASSIS (ed.), *The Jews in the Crown of Aragon. Regesta of the Cartas Reales in the Archivo de la Corona de Aragón. Part II: 1328-1493*, Jerusalem, 1995, n. 648.

¹⁷ En aquest sentit, farem bé de recordar aquí les notícies que fan referència a l'existència d'una activitat, anomenem-la potser impròpiament «legal», en la dimensió pública de la vida de Moixé Natan i que trobem esparses en els poemes d'elogi de *Qüestions de vida*, com ara el «governa amb tota saviesa i gran autoritat» que li dedica

2.2 LA DEDICACIÓ DELS GERMANS NATAN AL PRÉSTEC A INTERÈS

A banda d'aquest tipus d'intervencions, l'altra direcció en què anaven els interessos de Moixé Natan apunta ja en la denúncia que, el 31 de març de 1319, el capellà de sant Martí de Maldà va fer a les autoritats reials, segons la qual diversos jueus targarins li havien prestat diners a un interès superior al legal. Entre aquests jueus, ens fa saber l'eclesiàstic, s'hi trobaven Xelomó i Moixé Natan (escrits *Naziam*).¹⁸ És la primera notícia que vincula els germans Natan amb el préstec de diners a interès i no sabem si, a aquestes alçades, som al davant d'uns prestadors novells o experimentats. Del que no hi ha cap dubte però, és que la dedicació a aquest tipus de negocis els fou altament rendible ja que, en pocs anys, ambdós germans havien amassat unes fortunes excepcionals. De fet, cal que recordem que ha estat plantejat si, en el cas de Moixé Natan, no ens trobaríem al davant de qui, durant les darreres dècades de la primera meitat del segle XIV, fou un dels jueus més rics de Catalunya.¹⁹

---

un encara jove Itskhaq Perfet; l'expressió «has jutjat en la deliberació del cant» de Bonjudà Mercadell i també la següent, d'un poeta anònim: «la teva llei esperen les illes».

¹⁸ ACA, Cancelleria, reg. 167, f. 8v.

¹⁹ Veg. la “Guia per a una lectura comprensiva dels acords” de Jaume Riera dins de l'article d'EDUARD FELIU, “Els acords de Barcelona de 1354”, *Calls*, 2, 1987, p. 166; J. RAMON MAGDALENA NOM DE DÉU, “Les aljames catalanes segons les fonts hebraïques. (Aspectes de la vida i les institucions dels jueus catalans als segles XIII i XIV reflectits als «responso» rabínics)”, a: MARCEL SALLERAS (ed.), *El debat intercultural als segles XIII i XIV. Actes de les I Jornades de Filosofia Catalana. Girona, 25-27 d'abril de 1998*, Girona; Barcelona, 1989, p. 204 nota 26.

L'increment dels beneficis augmentava la disponibilitat del prestador a deixar sumes de diners cada vegada més elevades i el convertia en el destinatari preferent de personatges i institucions rellevants de l'època, les costoses activitats dels quals necessitaven sempre considerables quantitats de diners per a finançar-se. Dins d'aquest grup selecte de creditors dels germans Natan sabem que s'hi comptava la monarquia, diversos municipis (dels quals tenim documentats els de Tàrrrega, Cervera i Guimerà) i també un orde militar (l'orde de l'Hospital de sant Joan de Jerusalem).

2.2.1 LA RELACIÓ FISCAL DELS NATAN AMB LA MONARQUIA: PRÉSTECS, SUBSIDIS I PRIVILEGIS

El primer document que testimonia les relacions fluïdes que, gràcies òbviament a la seva hisenda, els germans Natan van mantenir amb la monarquia és del 29 de maig de 1327:²⁰ l'infant Alfons els eximia de dur la rodella sobre les seves capes, la qual cosa els permetia de moure's pel territori sense el temor de ser atacats o objecte d'escarni per la seva condició de jueus. Moixé i Xelomó Natan van obtenir aquest mateix privilegi de Pere III a l'inici del seu regnat, l'1 de juny de 1336, i el nou rei, a més a més de confirmar-los l'exempció concedida pel seu

---

²⁰ ACA, Cancelleria, reg. 393, f. 93r, J. Riera esmenta aquest privilegi i l'any de la seva concessió sense indicar document ni tampoc la presència de Xelomó Natan entre els beneficiaris, veg. EDUARD FELIU I MABRES; JAUME RIERA I SANS, *Poemes hebraics de jueus catalans. (Segles XI-XV)*, Barcelona, 1976, p. 139. L'infant Alfons concedeix aquest favor a *Mosse et Salamone Naçan fratres judeos Tarrege* («Moixé i Xelomó Natan, germans jueus de Tàrrrega»): és la primera vegada que trobem testimoniats el vincle fraternal entre Moixé i Xelomó.

predecessor en el tron, també la va ampliar, a requeriment d'ells, a un tal *Naçan Abraham judeo Tarrege consanguineo vostro*.²¹

El mateix dia Pere III va confirmar-los una altra disposició antiga, concedida per Alfons III el 13 de juny de 1328 i confirmada sota jurament per la reina Elionor el 19 de juny de 1333,²² per la qual el monarca es comprometia a no concedir als deutors de Moixé i Xelomó Natan cap moratòria en el pagament de deutes.

No cal dir que qui concedia aquestes gràcies no ho feia de manera desinteressada, sinó que allò que feia possible que la petició fos exaudida era la cessió, de part dels sol·licitants, d'una quantitat de diners pactada entre les dues parts. I tampoc no cal que recordem que els jueus eren estimats per la monarquia catalana en tant que font d'ingressos molt valuosa, la canella de la qual sempre se la deixava que ragés i sobre la qual exercien el seu control i desplegaven la seva protecció amb la finalitat, precisament, que aquest especial i particular «cofre e tresor», en una metàfora prou coneguda i ben explícita que tan de l'agrat era dels comtes-reis catalans, estigués sempre ple quan l'obrissin. Vet aquí la raó

---

²¹ «Natan Avraham, jueu de Tàrrega, consanguini vostre». ACA, Cancelleria, reg. 859, ff. 174r. J. Riera esmenta també aquest privilegi i l'any de la seva concessió sense indicar document ni tampoc la presència de Xelomó Natan i Natan Avraham entre els beneficiaris, veg. E. FELIU; J. RIERA, *Poemes hebraics*, p. 139. Aquesta és la primera de les diverses notícies que hem trobat d'aquest altre membre de la nissaga Natan, un oncle potser?

²² L'1 de febrer de 1328 Alfons III va estipular que s'entregués com a part del dot acordat amb la qui seria la futura reina Elionor, la vila de Tàrrega i els seus habitants, tant jueus com cristians, veg. AAVV, *Els llibres de privilegis de Tàrrega (1058-1473)*, Barcelona, 1997, n. 87.

de, posem pel cas, l'exempció de la rodella i la prohibició de moratòries als deutors que hem vist als paràgrafs precedents: com més s'enriquessin els Natan, més comptava la monarquia que en podria treure.

Una de les vies de fer-ho era sol·licitant-los crèdits, encara que aquesta devia ser, sens dubte, la forma menys placent d'obtenir diners dels Natan, ja que la concessió del crèdit anava acompanyada, per part del prestataire reial, del compromís obvi de retornar-lo. Tenim testimoniades dues ocasions en què el rei es va endeutar amb Moixé Natan: en una li va retornar els diners i en l'altra va preferir satisfer el deute venent-li, suposem que de manera beneficiosa per a Moixé Natan, uns drets determinats.

El 31 d'agost de 1335 Alfons III va disposar que es retornés a Moixé Natan els diners, juntament amb l'interès acumulat, que el 25 de gener proppassat li havia prestat: una suma que pujava a 2.850 sous.²³ I el 23 de juny de 1344 Moixé Natan va signar carta de gràcia al rei, en poder del notari reial de Tàrrrega: Guillem Mulner, que, a canvi de no reclamar al monarca els 1.000 sous que li havia prestat, acceptava «a tots temps de totes les leudes e drets de leudes al dit senyor o als seus pertanyents, qui son acostumats de haver e de levar de qualque juheus en qualque lochs reials e altres sien passants e faent passanent per la vila de Cervera e loch de Vinaxa e per los termens dels dits lochs e per altres lochs en los quals

---

²³ ACA, RP, MR, t. 635, f. 8v, veg. MANUEL SÁNCHEZ MARTÍNEZ, “La fiscalidad catalanoaragonesa y las aljamas de judíos en la época de Alfonso IV (1327-1336): los subsidios extraordinarios”, *Acta historica et archaeologica medievalea*, 31, 1982, p. 121 i quadre VII nota 2.

hom leuda per rao dels lochs de Cervera e de Vinaixa son acostumats ajustar». ²⁴

En contrast amb l'obligació enutjosa i humiliant d'haver de retornar els diners demanats en préstec, la recaptació d'impostos es va convertir en el mitjà més habitual i satisfactiu d'obtenir per a les arques reials elevades sumes de diners provinents de les aljames jueves. L'any 1330, a fi de sufragar les quantioses despeses provocades per la que acabaria essent la croada fallida contra Granada, Alfons III es va proposar de recol·lectar, d'entre les diverses aljames del regne, l'elevada suma de 50.000 sous. Quan es mira amb deteniment la documentació relativa a aquesta contribució extraordinària crida l'atenció que, en comparació amb les quanties assignades a algunes de les aljames majors (com els 2.000 sous de Lleida o els 1.000 sous de Tortosa) es fixi la contribució de l'aljama de Tàrraga en 12.000 sous. ²⁵ Pot ser que la clau d'aquesta desproporció en la distribució de la taxació es trobi en l'incís que hi ha al final del document, segons el qual el rei disposa que *Mosse Naçan judeus dicte villa Tarrege colligat et recipiat duodecima mille solidos supra dictos* ²⁶ i en el qual, poc més endavant, mana al seu tresorer que *dictos duodecim mille solidos exigatis a prefato Mosse Naçan per termenos ad*

---

²⁴ ACA, RP, MR, t. 322, f. 21v, veg. FRITZ BAER, *Die Juden im Christlichen Spanien. Erster Teil: Urkunden und Regesten. I. Aragonien und Navarra*, Berlín, 1929, p. 307.

²⁵ ACA, Cancelleria, reg. 543, f. 108r, veg. M. SÁNCHEZ, "La fiscalidad catalanoaragonesa", quadre IV nota 3.

²⁶ «Moixé Natan, jueu de la dita vila, reculli i rebí els dotze mil sous esmentats més amunt».

*solvendum dictum subsidium deputatos.*²⁷ L'interès que té el rei en que sigui Moixé Natan en persona qui plegui l'esmentada quantitat i es comprometi a entregar-la dins d'uns terminis precisos, deu raure, segurament, en el fet que ell era el major contribuent de l'aljama de Tàrrega o, si es vol, el principal afectat per aquest subsidi reial. O no és cert que, sense la presència de Moixé Natan, el requeriment d'una quantia tan elevada de diners seria del tot inimaginable per a una aljama menor com la de Tàrrega?

Més endavant, després de l'avalot de 1348, que va delmar els habitants del call de Tàrrega i va provocar una crisi econòmica sense precedents, l'aljama de Tàrrega va ser requerida a contribuir amb 400 sous al subsidi extraordinari de 1350. La quantitat, tot i ser molt inferior a la de 1330, és equiparable a la d'altres aljames que van sortir gairebé indemnes dels disturbis de 1348 (com la de Lleida, taxada amb 450 sous, o les de Montblanc, Vilafranca i Cervera, taxades amb 400 sous com la de Tàrrega) i només es pot justificar si tenim en compte el que l'escriptent va anotar al marge de la taxació assignada a Tàrrega: *de quibus solvat Mosse Naçan CCC solidos.*²⁸ Una altra vegada, doncs, Moixé Natan s'erigeix com el principal contribuent de l'aljama per bé que les pèrdues i els danys que l'assalt al call li va provocar foren molt elevats. Prova d'això és el límit que el rei va condescendir de no ultrapassar a l'hora de recaptar diners de Moixé Natan i la seva família, quan va atorgar «al dit juheu e a sos fills e a na Sereta, filla sua, muller *quondam* d'en Içach de

---

²⁷ «Els esmentats dotze mil sous exigiu a qui n'ha estat posat al capdavant, Moixé Natan, en els terminis acordats per a pagar el dit subsidi».

²⁸ «Dels quals pagui Moixé Natan CCC sous». ACA, Cancelleria, reg. 1.318, f. 137v veg. F. BAER, *Die Juden*, p. 339.

Beses, que dins II anys, comptadors en les kalendes del mes de Janus del any 1349 e avant, no fos tengut de pagar per si e per los dits fills e filla seus et per los bens seus e d'aquells per trahut, subsidi e qualsevol altra demanda reyal que a ells pogues esser feta dins los dits II anys, si no solament IIII mil sous per cascun any dels dits II anys».²⁹ Aquest darrer document és una mostra curiosa dels pactes en matèria fiscal que els dos interlocutors hagueren de fer en més d'una ocasió per tal que el benefici per a la monarquia fos el màxim i, per a Moixé Natan, el perjudici fos tal que li permetés un ràpid restabliment... per a futures exaccions.³⁰

---

²⁹ ACA, RP, MR, t. 459, f. 27r, veg. F. BAER, *Die Juden*, p. 307, sense transcripció.

³⁰ Els casos que hem exposat d'aquesta explotació fiscal fan referència a Moixé Natan. En aquest sentit, hem de recordar que també hi ha mostres d'una relació similar, encara que d'intensitat menor, entre la monarquia i Xelomó Natan: l'any 1323 Jaume II escrivia al veguer de Cervera i Tàrrrega perquè impedís que Xelomó Natan (escrit *S. Hazan*) obligués els fiadors d'Arnau de Sidamon a pagar-li els 650 sous que aquell li devia, veg. ACA, Jaume II, c. 60, n. 7.398, regist a YOM TOV ASSIS (ed.), *The Jews in the Crown of Aragon. Regesta of the Cartas Reales in the Archivo de la Corona de Aragón. Part I: 1066-1327*, Jerusalem, 1993, n. 265; l'any 1327 Jaume II escrivia al veguer de Lleida i Pallarés a fi de solventar els problemes amb què es va trobar Xelomó Natan a l'hora de recuperar els béns que havia dipositat en poder d'Itskhaq Guaxquí, després de la mort sobtada d'aquest i la fugida de la seva vídua a Aitona, a recer del noble Ot de Miserachs, amb tots els diners, veg. ACA, Jaume II, c. 134, n. 134.1: Xelomó Natan demana que s'executi sobre els béns que la vídua no es va poder endur (dues cases amb els seus vaixells vinaders respectius i alguns deutes), a fi de poder recuperar el que ell els havia deixat en comanda); n. 134.2: Xelomó Natan demana que se li pagui el que li era degut del blat que Itskhaq Guaxquí havia comprat amb els diners d'uns deutes de Xelomó Natan que havia cobrat, veg. regist parcials a Y. T. ASSIS, *The Jews 1066-1327*, nn. 420 i 421; l'any 1331 la reina Elionor, senyora de Tàrrrega, absol els prohoms i la universitat de Tàrrrega juntament amb Xelomó Natan

D'altra banda, val la pena recordar un document curiós, del 28 de març de 1343, en què tant el rei com els Natan no tenen com a objectiu immediat el seu profit personal, sinó que ambdós actuen de mitjancers: el rei sol·licita l'ajuda dels Natan a l'hora de convèncer certs jueus de Tàrrega a acceptar una moratòria en el pagament del deute que havien contret amb ells diversos homes del noble d'Arbeca, Ramon Cornell. Llegim a la carta reial: *In speciale rogamus ut dictis nostris precibus per vos [Mosse Naçan et Salamoni Naçan judeos Tarrege] exauditis alios judeos dicte ville inducatis modis et viis quibus potitis ad exaudiendum nostra rogamentia.*³¹

2.2.2 PRESTADORS DE MUNICIPIS

Els municipis van ser un altre client important dels germans Natan. L'any 1333, tot i ser considerat pels cronistes de l'època com «lo mal any primer», l'inici d'un seguit d'anyades de males collites que havien d'acabar provocant greus crisis frumentàries, la paeria de Cervera va poder satisfer els diners que havia manllevat de diversos jueus de Tàrrega juntament amb el seu guany corresponent. En la relació de jueus pagats hi

---

(l'únic de qui es dona el nom de manera explícita, escrit *Nazam* i *Naçan*) de les penes i demandes que se'ls podien interposar per haver estat declarats culpables de l'atac que l'any 1330 van portar a cap contra uns homes de Vilagrassa, dels quals en van matar tres i malferir la resta, veg. AHCT, LPT, II, ff. 73v-74v regist i transcripció a AAVV, *Privilegis de Tàrrega*, n. 97.

³¹ «De manera especial demanem que, pels nostres dits precis per vosaltres exaudits, convenceu els altres jueus de la vila de totes les maneres possibles a fi d'exaudir les nostres peticions». ACA, Pere III, c. 16, n. 2234, regist sense transcripció a Y. T. ASSIS, *The Jews 1328-1493*, n. 1018.

figuren Moixé Natan (escrit *Nazan*), amb un import de 3.242 sous i 6 diners, i Xelomó Natan (escrit *Nazan*), amb una quantitat de 7.378 sous i 4 diners.³² Molts anys després i amb un interlocutor diferent, Guimerà, la situació no serà tan placent per a Moixé Natan. En efecte, el 16 de desembre de 1359 el rei va haver d'intervenir entre Moixé Natan i la vila de Guimerà ja que, al no retornar aquesta els diners que havia manllevats de Moixé Natan, aquest volia pignorar els béns dels singulars del municipi. Pere III va ordenar al jurisperit de Vilagrassa, Bernat de Tàrraga, que fes entre les dues parts *justitia expedita breviter et sine licite malitiis cessantibus quibuscumque*.³³

La resta de documents relatius a préstecs concedits a municipis, que hem pogut aplegar, es troben entre aquestes dues dates (1333 i 1359) i tenen a veure de manera exclusiva amb la vila de Tàrraga. Els anys en què vencien els pagaments: 1342-1344, foren uns anys marcats també per males collites i, potser per això i a diferència del cas cerverí, bona part de les notícies giren al voltant de les dificultats que el municipi targarí va haver d'afrontar a l'hora de satisfer els deutes dins dels terminis establerts o, vist de l'altra banda, els problemes amb què els germans es van trobar a l'hora de recuperar els diners que havien prestat al consell de la vila.

---

³² AHCC, FM, *Llibre de clavaria* (1333), ff. 3v (Moixé Natan); 4r (Xelomó Natan) veg. JOSEP MARIA LLOBET I PORTELLA, *Algunes notícies sobre els jueus de Tàrraga. 1303-1486*, Lleida, 1984, p. 6.

³³ «Justícia expedita, el més ràpid possible i sense plet per tal que cessi qualsevol maldat». ACA, Cancelleria, reg. 698, ff. 199r-v, veg. AMADA LÓPEZ DE MENESES, «Una conseqüència de la pesta negra en Catalunya: el pogrom de 1348», *Sefarad*, 19, 1959, p. 125, es refereix a la data de la disposició reial sense indicar el document ni el seu contingut.

A començaments de 1342, el dia 11 de gener, el consell de Tàrrega va escollir dos prohoms amb la finalitat que «se puxen avenir ab en Mossé Natan d'aquels diners que ha prestats».³⁴ Però set mesos després, el 14 de juliol, el consell en va nomenar quatre més per tal que «poguessen comptar ab en Mossé Natan dels deutes que ia li eren deguts ans que los dits paers e conseylers usassen de lur ofici de paeria e de regiment del dit conseyl».³⁵ Finalment, el 16 de setembre d'aquell any, tan bon punt les arques municipals es van tornar a omplir amb l'ajut d'una quèstia especial que «se sie feyta per pagar deutes, violaris e altres coses en que la universitat de la vila de Tarrega es a diversos acredors obligada», el municipi va poder retornar les quantitats que devia als germans Natan, els primers beneficiaris d'aquesta partida de diners: «primerament en Mosse e Salamo Naçan».³⁶

A partir d'aquesta data, les notícies que hem trobat giren al voltant de les trifulgues per què va passar Xelomó Natan fins que va poder recuperar els diners que li devia el municipi targarí. El 15 d'octubre de 1343 el consell va nomenar quatre representants per tal que «puxen comptar amb en Salamo Nazan, juheu, de tot ço que li sie degut e, feyt

---

³⁴ AHCT, *Llibre de consells* (1341-1344), f. 7v, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n.134.

³⁵ AHCT, *Llibre de consells* (1341-1344), f. 15v, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 136. Al mateix consell també es va acordar que aquests representants s'entenguessin amb Itskhaq de Baers (que, com veurem més endavant, va ser el primer espòs de Sareta, filla de Moixé Natan) pel deute que el municipi havia contret amb Avraham Xemuel (escrit *Abraam Samuel*), del qual sembla que l'esmentat Itskhaq de Baers exercia de procurador.

³⁶ AHCT, *Llibre de consells* (1341-1344), f. 18r-v, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 137.

compte ab el, que ho tornen en conseyl en manera que lo conseyl puxe proveyr en los deutes d'aquel tot ço que profitos puxe esser a la vila».³⁷ Quan, passades unes setmanes, els quatre representants van presentar els comptes al consell del 21 de novembre, els ànims es devien escalfar de valent ja que al llarg d'aquella sessió es va acordar que «fos proposat excepcio contra en Salamo Nazan de ço que ha prestat a la vila ultra lo cot del seynor Rey».³⁸ Ignorem si l'acusació tenia algun tipus de fonament o si tot plegat no formava part d'un estratagema amb què els paers pretenien guanyar temps o reduir una part del lucre de Xelomó Natan i, per tant, de la quantitat a retornar-li. De fet, només quinze dies després, en el consell del 7 de desembre, es resol que «fos servat lo compte de III meyla, part termini que feyt ere estat per los altres paers ab en Salamó Nazan dels deutes que li son deguts per la vila»; es fixa el termini de pagament per Nadal o, en cas que no es trobin els diners, al final de les festes de Nadal o, com a més lluny, per Carnestoltes, i s'acorda també, que les dilacions en el pagament no implicaran cap

---

³⁷ AHC, *Llibre de consells* (1341-1344), f. 56r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 146.

³⁸ AHCT, *Llibre de consells* (1341-1344), ff. 57r-58v, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 147. A l'acta d'aquesta sessió del consell s'hi poden llegir també les primeres mesures discriminatòries aprovades contra la comunitat jueva de Tàrraga, com ara: la prohibició de tocar amb la mà determinats aliments exposats a la venda o l'obligació d'indicar amb una post la taula de la carnisseria on es tallava i venia la «carn juhiga». També era discriminatòria l'assimilació infamant, que es va fer per a justificar aquests acords, dels jueus als «alcavots i fembres de setgle [i] altres persones no covinents», veg. J. MUNTANÉ, «L'alimentació a l'aljama medieval de Tàrraga», pp. 108-120. És ben curiós, i no sé si no s'hi podria establir algun tipus de relació, que aquest enfilall de despropòsits contra la població jueva targarina hagués sortit de la mateixa reunió on es va discutir el deute que el municipi tenia amb Xelomó Natan.

increment de despeses per a la universitat ni tampoc un guany major per a Xelomó Natan.³⁹

Reunir els diners per a saldar el deute de Xelomó Natan, enmig de la crisi econòmica d'aquells anys, no devia ser precisament una tasca fàcil d'acomplir per als paers i és per això que no va ser fins a l'1 de juliol de 1344, força mesos després de Carnestoltes, que finalment es destinava una partida de diners, obtinguda de la venda d'un censal, a pagar «an Salamo Nazan en ço que li sie degut».⁴⁰ A finals de mes, el 30 de juliol, el municipi encara va haver de destinar una petita quantitat (no arribava als 20 sous) a retribuir els serveis de Ramon Ros, que havia actuat de síndic «en defendre una qestio que ere entre la vila e en Salamo Nazan»:⁴¹ la que es va suscitar pel deute de tres mil sous que hem exposat.

2.2.3 ELS DEUTES DE L'ORDE DE L'HOSPITAL

El darrer acreeador important dels esmentats prèviament: el priorat de Catalunya de l'orde de l'Hospital, ho va ser només, per les dades de què disposem, de Moixé Natan.

El 16 de juny de 1340, Pere Canut, notari reial de Cervera, cloïa el llarg procés que, durant prop de vint anys, havia tingut enfrontats

---

³⁹ AHCT, *Llibre de consells* (1341-1344), f. 59v, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 148.

⁴⁰ AHCT, *Llibre de consells* (1341-1344), f. 72r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 152.

⁴¹ AHCT, *Llibre de consells* (1341-1344), f. 77r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 153.

diversos superiors (priors i lloctinents) d'aquest orde militar, d'una banda, i Moixé Natan, de l'altra.⁴² Els primers deutes es remunten a 1324⁴³ i al llarg d'aquests anys la quantia va anar variant en funció dels retorns parcials que es feien i dels nous deutes que es contreien. Al final però, la situació va esdevenir asfixiant per a ambdues parts: Moixé Natan no recuperava els seus diners (els deixats en préstec juntament amb el seu guany, fixat en la fórmula usual de quatre diners per lliura) i l'orde militar tenia alguns dels seus llocs emparats en mans de Moixé Natan.⁴⁴ Fins i tot es va demanar la mediació de l'abat Ponç de Poblet i l'assessorament de jurisperits de Cervera i de l'Espluga de Francolí. La reclamació econòmica que figura a l'inici d'aquest document: 12.000

---

⁴² ACA, AGP, Arm. 12, de las casas antiguas, n. 122, veg. F. BAER, *Die Juden*, p. 307. Aquest document, un pergamí de grans dimensions, ens permet resseguir de manera ben detallada cadascun dels diversos processos (amb els seus protagonistes i les seves sentències) que van tenir lloc durant els anys que va durar l'estira i arronsa entre Moixé Natan i l'orde militar. Aquí deixem constància només dels testimonis jueus aportats per Moixé Natan (escrit *Nazan* i *Azan*) que eren de Tàrrega: Perfet Adret (1333); el seu parent Natan Avraham (escrit *Açan Abraham* el 1339 i *Nazan Abram* el 1340) i Iosef de Besés (1339).

⁴³ Les despeses ocasionades per les obres que es van dur a terme en un dels castells de l'Hospital: el de sant Martí de Maldà, estan al darrere dels primers deutes contrets amb Moixé Natan (14.000 sous). Els préstecs que van venir després estan relacionats amb antics indrets templers, com ara Barbens, la Guilella i l'Espígol que, pocs anys abans, de quan el 1317 va ser suprimit l'orde del Temple, havien passat a l'orde de l'Hospital, veg. JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans, de la rosa a la creu*, Lleida, 1999, pp. 311-317.

⁴⁴ Entre aquests llocs hi havia Barbens i Castellsevà, de l'antiga comanda templera de Barbens, i també Belianes.

sous, va quedar reduïda al final a 8.800 sous en concepte de deute, despeses i danys.

Del 18 de setembre de 1335, mentre encara duraven els litigis esmentats, ens ha perviscut el testimoni d'un altre plet, també per impagament de deutes, que va enfrontar Moixé Natan (escrit *Nazan*) i diversos membres que l'orde de l'Hospital tenia a Barbens.⁴⁵

2.3 L'INTERÈS PEL COMERÇ DE MOIXÉ NATAN

Com més grans són les sumes de diners que es mouen més delitables poden arribar a ser els beneficis però, com a contrapartida, els desassossecs soferts fins que no s'han embossat són també més anguniosos. Tanmateix aquests problemes amb els creditors formaven part dels riscos més evidents de la professió de prestador que els germans Natan havien triat, encara que no sembla pas que Moixé Natan s'hagués dedicat només a prestar diners.

El 19 de juliol de 1343 va ser expedida la següent comanda real adreçada a *Mosse Naçan judeo Tarrage et filio suo*⁴⁶ (es deu tractar de Vidal Moixé): Pere III els feia saber la necessitat que tenia d'un corser (*equus*) i els ordenava que, un cop n'haguessin aconseguit un, li enviessin

---

⁴⁵ Concretament amb fra Pere Barlesa, *teneres locum comendatoris de Barbens constitutum [...] nomine et racione hospital Sancti Johannis Jherosolimitani* («constituït lloctinent del comanador de Barbens en nom i representació de l'Hospital de sant Joan Jerosolimità»). ACA, AGP, Barbens, n. 17, veg. F. BAER, *Die Juden*, p. 307, amb datació incorrecta: 1315 en comptes de 1335.

⁴⁶ «A Moixé Natan, jueu de Tàrrega, i al seu fill».

sense tardança; el rei disposava també que Moixé Natan demanés a la cúria reial l'import amb què les autoritats reials de Tàrrrega haguessin taxat el valor del cavall en qüestió.⁴⁷ Queda clar, doncs, que en cap moment es parla de retribuir-los per haver exercit, posem per cas, de corredors entre un marxant de cavalls i Pere III, sinó que es parla de pagar-los l'import amb què es va taxar el preu del cavall. En aquest cas es pot afirmar que Moixé Natan i Vidal Moixé actuen de venedors i no de corredors. D'on van treure el cavall, ja no queda tan clar.

I és que d'aquest sol document no es pot deduir pas que Moixé Natan o el seu fill es dediquessin a la cria de cavalls.⁴⁸ És cert que hem pogut recollir diverses notícies que testimonien que entre els jueus més acabats de Tàrrrega n'hi havia que posseïen un nombre considerable de mules i cavalls, encara que en cap d'ells s'afirma de manera explícita que aquests jueus en criessin.⁴⁹ També és veritat que en un ban d'abril de 1357 es multa Vidal Moixé (escrit *Vidal Mose*) perquè la seva mula havia

---

⁴⁷ ACA, Cancelleria, reg. 1.117, f. 57r, veg. TERESA ALSINA, "Vida i obra de Mossé Natan", a: *Constitució de l'Associació d'estudiosos del judaisme català*, Tàrrrega, 1985, p. 16 i nota 3, indica mes i any però no el document. El preu d'un cavall d'aquestes característiques havia de ser elevat per força, per això el rei també disposa que *si ad presens non extat pecuniam dicte nostre curie petitis eos idonee vobis dictum precium assecurent certo termino solvendum* («si al present no hi ha diner a la dita nostra cúria, demaneu-los que de manera apropiada us assegurin de pagar l'esmentat preu dins d'un cert termini»).

⁴⁸ Com afirma T. ALSINA, "Vida i obra", p. 16.

⁴⁹ Veg. JOSEP XAVIER MUNTANÉ I SANTIVERI, "La pràctica del lloguer de bèsties entre els jueus targarins a la fi del segle XV", *Tamid*, 5 (2004-2005), 2007, pp. 65-85.

calçigat el camp de safrà de Jaume Bonjoc⁵⁰ i, en un altre de previ, de desembre de 1356, Vidal Moixé (escrit *don Vidal Mose*) denuncia que un pastor anomenat Cerveric li havia obert el mas i hi havia introduït un ramat d'ovelles.⁵¹ Ara bé ni la possessió d'una mula ni la d'un mas són raons suficients com per suposar que Vidal Moixé es dediqués a la cria de bestiar equí.

Potser s'hagi de cercar l'entrellat de tot plegat en la gran anomenada que, durant l'edat mitjana, va adquirir la fira de Tàrrrega precisament per la seva especialització en la venda de cavalls,⁵² la qual cosa feia que confluïssin en aquest indret un bon nombre de mercaders, tant locals com foranis.⁵³ És possible que Moixé Natan o el seu fill criessin mules i cavalls, encara que el més probable és que, treient profit

---

⁵⁰ AHCT, *Llibre de bans* (1356-1357), f. 19v, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 243.

⁵¹ AHCT, *Llibre de bans* (1356-1357), f. 13r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 239.

⁵² El 20 d'abril de 1312 Jaume II va disposar que no s'exigís als mercaders que venien de fora a adquirir cavalls a la vila, especialment durant la fira, la seguretat que no els trauien dels dominis reials, veg. AHCT, LPT, II, ff. 130v-131r, regist i transcripció a AAVV, *Privilegis de Tàrrrega*, n. 28; veg. també J. M. SEGARRA, *Història de Tàrrrega*, vol. I, p. 72 i CARME BATLLE I GALLART, *Fires i mercats. Factors de dinamisme econòmic i centres de sociabilitat (segles XI a XV)*, Barcelona, 2004, p. 45. La fira de Tàrrrega se celebrava, des de 1242, per sant Mateu (el 21 de setembre) i durava vuit dies; després hi havia el retorn, per sant Martí, de 20 dies.

⁵³ Alguns dels quals eren atrets per corredors jueus que els consells municipals retribuïen per haver realitzat aquest servei. Tenim referències documentals de corredors jueus a Tàrrrega i Cervera l'any 1376, veg. MAX TURULL I RUBINAT, "Intercanvi comercial, fira i mercat a Cervera entre 1136 i 1392", *Miscel·lània Cerverina*, 7, 1991, p. 34 i també C. BATLLE, *Fires i mercats*, p. 102.

de les condicions immillorables de la vila de Tàrrega quant al comerç de bestiar equí, es dediquessin més aviat a mercadejar amb aquest producte.

I també potser amb altres productes, tal com es desprèn del poema amb què el poeta jueu català Moixé Alatsig va felicitar Moixé Natan per haver escrit *Qüestions de vida*: «En veritat Moixé ha proclamat que el seu llibre és més valuós / que tots els objectes preciosos embalats entre la seva mercaderia»; mots que, al nostre parer, confirmarien la hipòtesi que vincula Moixé Natan amb algun tipus d'activitat de caire comercial.⁵⁴

---

⁵⁴ Recordem també que Xelomó Natan comprava blat, amb els beneficis de la seva activitat com a prestador, amb la finalitat òbvia de revendre'l i augmentar encara més els beneficis, veg. nota 30 d'aquest capítol.

3. MOIXÉ NATAN, ANYS DE GLÒRIA I DE MISÈRIA

Més enllà dels litigis, gairebé inevitables, que el van acompanyar al llarg de la seva activitat professional, el cert és que els ingressos i el benestar que aquesta li va proporcionar van ser notabilíssims ja des de bon començament. Gràcies també al seu tarannà i a la seva formació, va créixer, de manera proporcionada al seu èxit econòmic, la consideració social envers la seva persona i la seva família. Ell mateix, en la introducció al seu recull de proverbis, i alguns dels poetes que el van felicitar per la seva obra, es refereixen a aquesta evolució personal.

A l'exordi de *Qüestions de vida* Moixé Natan no deixa cap mena de dubte sobre la notorietat que la seva persona havia adquirit entre els seus correligionaris («Jo sóc conegut a Israel») com a resultat de la recerca reeixida de riquesa («He plantat una vinya, he aixecat una casa, he posat en l'or la meua confiança [...] he guarnit amb robes boniques el meu llit»), encara que tot seguit relativitza aquest èxit mundà, després que n'ha experimentat la seva vanitat i buidor, i proposa l'adquisició de la saviesa del cor si el que realment es vol és perdurar en la memòria dels homes. Diversos poemes d'elogi reblen aquestes idees: la de la riquesa i l'èxit personal aconseguits de jove i la del bon nom resultant de la seva saviesa.⁵⁵

---

⁵⁵ Itskhaq Perfet ho expressa d'aquesta forma: «el senyor Moixé n'ha tant posat, en la seva juventut, / d'interès en reunir hisenda i donar vida a un poble nombrós, / que ara, al temps de la vellesa, ha collit i vet aquí que ha adquirit / un bon nom»; Itskhaq Vidal declara: «Quan el príncep ha cessat d'aplegar tresors / a aprendre moral ha esmerçat el temps»; Bonjudà Mercadell exclama: «Al príncep, tota la glòria! Des de l'inici la

Com a contrallum, al llarg d'aquests anys d'èxit professional i social es van anar succeint, un rere l'altre, els pitjors moments de la vida pública i privada de Moixé Natan, concentrats en la segona meitat de la dècada de 1340.

3.1 LA TRAGÈDIA S'INSTAL·LA A CASA DEL GERMÀ

Al llarg d'aquesta exposició hem presentat sovint l'activitat de Moixé Natan juntament amb la del seu germà Xelomó i, en més d'una ocasió, hem optat per referir-nos-hi, amb una clara empatia, com a «germans Natan». L'aparició conjunta dels dos germans en més d'un document (en juraments de corredor, devolucions de préstec o concessions de privilegis reials) creiem que ens avala, per bé que les diferències entre els dos germans també s'intueixen en altres documents, gràcies als quals suposem en Moixé un caràcter reflexiu i mesurat,⁵⁶ mentre que a Xelomó ens l'afiguem més arrauxat.⁵⁷ Pel que veurem a continuació, semblaria que diversos membres de la família de Xelomó van fer seva la ravata del cap de família.

---

riquesa és per a tu!», i un dels poetes anònims afirma de Moixé Natan que: «És home important, més per les obres que flueixen d'ell que pel seu nom gloriós / i superior, tal com testimonien els seus actes i les seves paraules».

⁵⁶ Recordem els diversos casos en què va representar els seus correligionaris al davant de l'autoritat reial o les vegades que va exercir de mediador i àrbitre en plets judicials.

⁵⁷ Tal com hem indicat més amunt, Xelomó Natan apareix com un dels principals implicats en l'atac que l'any 1331 es va perpetrar contra uns habitants de Vilagrassa, amb el resultat de diversos morts i ferits.

El 16 de febrer de 1345 Pere III concedia a un dels fills de Xelomó Natan, Natan Xelomó, llicència per prendre una altra muller. Tal com s'indica al document, la relació amb la seva esposa: Falcona o Falconeta en altres documents, havia degenerat tant que fins i tot el repudi estava justificat: *cum ratione inimicitie et male voluntatis que est intra ipsum [Natan Xelomó] et eius uxorem Ffalconam divortium locum habeat, dignaremur dicto Nazani licentiam concedere ut possit aliquam recipere in uxorem potissime quia juxta ritum judeorum sit eis licitum plures recipere in uxores.*⁵⁸ No obstant el consentiment reial, Natan Xelomó no va prendre cap altra muller ni tampoc es va separar de la primera. La seva precària salut mental li ho devia impedir.

De fet, aquesta va empitjorar tant que, el 30 de maig de 1346, Xelomó Natan va haver d'informar al rei del grau de demència a què havia arribat Natan Xelomó i del perill que aquesta suposava per a la seva família o qualsevol altra persona propera: *quod Naçan Salamonis eius filius [de Xelomó Natan] est ita male vita et tales conditionis quod propter sui dementiam conatur irruere contra parentes suos. Ita quod est periculus evidens ut mortem inferat eis cum quibus cotidie controversatur.*⁵⁹ I per això va obtenir permís del monarca *quod dictum*

---

⁵⁸ «Com que amb motiu de l'enemistat i la mala voluntat que hi ha entre aquest i la seva esposa, Falcona, sembla que s'hagin de separar, ens dignem a concedir llicència al dit Natan perquè en pugui rebre alguna altra com a esposa, tant més quan, segons el ritu dels jueus, els és permès de rebre'n varies com a esposes». ACA, Cancelleria, reg. 880, f. 130r, veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra", p. 119, sense indicació de document ni transcripció i amb lectura errònia d'any i noms.

⁵⁹ «Que Natan Xelomó, fill seu, fins a tal punt es troba en una situació dolenta i en unes condicions tals a causa de la seva demència, que ha intentat abraonar-se contra uns

*Naçam eius filium in domo propria posset detinere captum absque motu.*⁶⁰ La situació havia de ser molt greu de debò i no només per l'amenaça que la demència de Natan Xelomó suposava per a la vida de familiars i coneguts, tal com s'ha dit prèviament, sinó també per la petició amb què el seu pare havia clos la demanda i que el monarca va exaudir: *Et si forsitan moreretur ibidem quod non posset per nos aut nostra curia reprehendi.*⁶¹

Ignorem si va ser a casa seva (*ibidem*) o en un altre indret, però en un document estès amb pocs mesos de diferència el malalt ja consta com a difunt. I no solament ell, sinó també el seu pare.⁶² El 4 d'octubre d'aquell any, Pere III absolia els qui la justícia havia trobat culpables de l'assassinat de Natan Xelomó (escrit *Naçan Salamo* i *Açan Salamo*): Xemuel Xelomó Natan, fill i hereu universal del ja difunt Xelomó Natan; Falconeta, esposa del també difunt Natan Xelomó; Nicolau Ros, lloctinent del batlle de Tàrrrega i tothom, cristià o jueu, de la vila o forani, que es va veure implicat en l'afer. La suma amb la qual se'ls exonerava

---

parents seus. També que hi ha un perill evident que acabi matant-los ja que cada dia hi discuteix».

⁶⁰ «Que pugui retenir pres l'esmentat Natan, fill seu, a casa seva sense moure's».

⁶¹ «I si per ventura morís allí mateix, que no pugui ésser condemnat per Nós ni per la nostra cúria». ACA, Cancelleria, reg. 881, f. 3r, veg. A. LÓPEZ, “Una consecuencia de la peste negra”, p. 119, sense indicació de document ni transcripció.

⁶² ACA, Cancelleria, reg. 881, ff. 88v-89r, veg. A. LÓPEZ, “Una consecuencia de la peste negra”, p. 119, sense indicació de document ni transcripció. Hi ha una còpia posterior d'aquest mateix document a ACA, Cancelleria, reg. 892, ff. 157r-v, veg. A. LÓPEZ, “Una consecuencia de la peste negra”, p. 119, sense transcripció i amb indicació errònia de folis.

de tota responsabilitat civil i criminal en la mort de Natan Xelomó és fabulosa: 70.000 sous barcelonesos.

Dissortadament el document absolutori no conté la investigació criminal que l'avalava i per això deixa sense resposta els interrogants que aquest cas planteja: Qui va morir primer, el pare o el fill? Es pot connectar una mort amb l'altra? Si així fos, la mort del fill va acabar amb la vida del pare o bé la mort del pare va deixar la vida del fill a les mans dels seus parents? Realment el seu germà i la seva esposa van matar Natan Xelomó? En cas de ser veritat (justícia *dixit*), ho van fer en defensa pròpia o amb mala voluntat? L'amenaça que provenia de Natan Xelomó era només contra la integritat física dels seus familiars o, al darrera de tot plegat, s'hi amagaven interessos d'una altra mena, com el repartiment de l'extraordinària herència que deixava Xelomó Natan? Si l'afer era familiar, com s'entén que hi hagi tanta gent involucrada?...

Els que tenien les respostes van haver de refer les seves vides amb el pes (o no) de saber la veritat, i hem trobat un senyal clar de la voluntat de deixar enrere aquest episodi i d'encarar el futur en un document que va ser expedit l'endemà mateix del que hem comentat: el 5 d'octubre de 1346 Pere III ratificava a Xemuel Xelomó Natan, en qualitat d'hereu universal de Xelomó Natan, tots i cadascun dels privilegis que Alfons III, la reina Elionor i ell mateix havien concedit al seu pare.⁶³

---

⁶³ ACA, Cancelleria, reg. 881, ff. 89r-v.

3.2 LA BONA FAMA DE MOIXÉ NATAN

Com es va veure afectat Moixé Natan per tot aquest assumpte? Hi ha un aspecte, l'emocional, que ens és inaccessible encara que fàcilment imaginable donada la relació estreta i continuada que va mantenir amb la família de Xelomó Natan. La pèrdua del germà i la mort del nebot envoltada d'unes circumstàncies tan tràgiques no el podien deixar indiferent. Però hi ha una altra vessant, la legal, a la qual ens podem apropar, ni que sigui mínimament i que, en aquest cas concret, ens permet reflexionar al voltant d'un tret biogràfic rellevant de Moixé Natan: la bona anomenada de què va arribar a gaudir tant en cercles jueus com cristians.

En un document, estès el mateix dia que Pere III absolia els acusats de la mort de Natan Xelomó, el rei també remetia a Moixé Natan.⁶⁴ Quina havia estat però la seva implicació? L'explícita *captatio benevolentiae* amb què el monarca comença aquesta carta no deixa cap lloc per a dubtes: *Ab favore tui Mosse Naçan judei Tarrage qui secundum legem tuam diceris bone conditionis et fame cuique vulgaris vox gentium noticiam de te honorium multimode sufragatur licet subscripta definitione et remissione forsitan non indigeas. Tamen quia quanto quis melius et certius sue negotia peragere nititur tanto plus sui emuli nictuunt insurgere contra illum opprobare. Ne per aliquos tuos emulos quos non tui culpa habes ut dicitur possint dicti suprascripti contre te aliquialiter fieri accusatio in futurum nulla per consequens per nos vel officialis*

---

⁶⁴ ACA, Cancelleria, reg. 881, ff. 89v-90r.

*nostros actio vel questio agitari.*⁶⁵ I per tot això el rei decideix d'absoldre'l *scienter et gratis.*⁶⁶

La implicació de Moixé Natan en la mort del seu nebot havia estat nul·la, el que es pretenia amb aquesta concessió reial era posar-lo a cobert en cas que algun dels seus enemics decidís utilitzar aquest assumpte en contra seu. De tota manera, hem volgut reproduir els mots emprats pel rei per la imatge de Moixé Natan que projecten: el monarca n'exalta la integritat juntament amb l'estima i el respecte que la gent li tenia i la professionalitat amb què duia a terme els seus negocis. Malgrat totes aquestes qualitats (o potser precisament per tenir-les), el document també constata l'existència d'enemics i adversaris de Moixé Natan.

De manera semblant, en els poemes d'elogi de *Qüestions de vida* hi sovintegen expressions que es fan ressò del prestigi de què Moixé Natan gaudia als ulls dels seus contemporanis. Són qualificatius amb un fort component emfàtic, propi del context literari d'on provenen, però no per això menys significatiu de l'excel·lent reputació que tenia.⁶⁷ Xelomó

---

⁶⁵ «A favor teu, Moixé Natan, jueu de Tàrraga, que segons la teva llei ets considerat de bona condició i fama i a qui el parer general de la gent de moltes maneres recolza l'anomenada dels teus honors, encara que la sotsescrita determinació i remissió tal vegada no necessitis. No obstant, ja que com més algú malda per accomplir millor i decididament els seus afers, tant més els seus enemics s'esforcen a aixecar-se en contra seu i injuriar. A fi que en el futur cap dels teus enemics no pugui, sense tenir tu cap culpa com se sol dir, fer alguna acusació contra tu ni consegüentment moure per NÓS o els nostres oficials cap acció o qüestió».

⁶⁶ «Conscientment i graciosa».

⁶⁷ A AAVV, *Histoire littéraire de la France*, Paris, 1900, vol. 27, pp. 726-727, es reproduïxen alguns d'aquests qualificatius i, per primera vegada, s'identifica el seu renom destinatari amb l'influent Moixé Natan que l'any 1354 va signar els cèlebres

Bonjudà s'hi refereix com a «senyor» o «senyor just» i com a «príncep»; Itskhaq Perfet l'anomena «senyor»; Itskhaq Vidal, en canvi, prefereix qualificar-lo de «príncep» i així mateix ho fa Escapat Malet, diverses vegades, encara que també l'anomena «rei»; Bonjudà Mercadell recorre de nou a «príncep», mentre que Bonjudà Vidal prefereix el qualificatiu, manllevat d'Isaïes, de «reconstructor de muralles». En els poemes anònims torna a aparèixer la menció de «príncep» juntament amb els qualificatius de «profeta» i «vident»; en un d'aquests poemes també es fa referència al «nom gloriós» de Moixé Natan, només superat per les seves pròpies obres.

D'aquestes bones obres de Moixé Natan en tenim algun testimoni més concret. En una carta que rabí Nissim ben Reuvén Gerundí va escriure poc després de 1348, on hi relata les vicissituds a què va haver de fer front fins que va aplegar els fons necessaris per a pagar els honoraris d'un rabí de Barcelona, fa referència a la generositat de Moixé Natan quan diu: «Vaig veure l'excel·lent R. Moixé Natan, que Déu el guardi! que ja en altre temps ha donat fruits exquisits en aquestes qüestions».⁶⁸ Es

---

acords que les aljames de la Corona van presentar al rei, bo i adjudicant d'aquesta manera una identitat històrica a l'autor de *Qüestions de vida*. Avui dia ja ningú posa en qüestió que l'autor literari i el personatge històric són la mateixa persona. Quant als acords veg. F. BAER, *Die Juden*, n. 253; E. FELIU, "Els acords de Barcelona", pp. 145-164; BERT PIETERS, *De Akkoorden van Barcelona (1354). Historische en kritische analyse*, Barcelona, 2006.

⁶⁸ Reprodueixo la traducció d'Eduard Feliu, veg. T. ALSINA, "Vida i obra", pp. 18-19. El text original (que va ser publicat a: שמחה אסף, ארבעה מכתבים מאת רבנו נסים, pp. 98-99, 1936-37, 3, חורב ז"ל, גירונדי) diu: אך ידעתי למעולה הר' משה נתן יצ"ו בשכבר פרי ישוה לו בדבר הזה.

fa difícil de distingir si, en el context que ens planteja rabí Nissim, l'«excel·lent» és més una mostra d'adulació agraïda que cap altra cosa. Ara bé, si l'afegim a la resta de testimonis, tant cristians com jueus, que hem indicat prèviament, constatem que van tots en la mateixa direcció.

Una altra mostra del prestigi que, per aquests anys, Moixé Natan gaudia entre els seus, concretament entre els més benestants, queda palesa en l'arbitri que va realitzar en l'adjudicació dels béns del difunt Astruc de Besers, acabat jueu barceloní, entre els fills que va tenir de les seves dues esposes. En un document de 1345 es fa referència a la *sententie arbitralis late per Mosse Na[çan] judeum Tarrage*,⁶⁹ i en un altre, del 5 d'abril de 1347, l'esmentada sentència de Moixé Natan (escrit *Açan*) apareix parcialment descrita.⁷⁰ Un dels tutors assignats als fills

---

⁶⁹ «Sentència arbitral dictada per Moixé Natan, jueu de Tàrrega». ACA, Cancelleria, reg. 1.124, f. 77r, veg. transcripció a F. BAER, *Die Juden*, n. 221.

⁷⁰ ACA, Cancelleria, reg. 644, f. 73v, veg. transcripció a ANTONI RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, Barcelona, 1908, vol. 1, n. LXXXIII. El document recull aquella part de la sentència segons la qual els tutors dels hereus i hereves *compromiserunt in posse Mosse Açam, judei Tarrege, qui tanquam arbiter et arbitrator, vigore compromissi, tulit sentenciam et pronunciavit quod Salamon, filius prime uxoris dicti Astruchi, haberet de bonis sui patris quendam hospicium et unum locum sinagoge, quos pater eius habebat et habuerat in Barchinone et quendam bibliam et unum librum seu volumen Moysi de Egipto, in se quatordecim libros continentem, qui fuerat Astruchi predicti, et quod dictus filius secunde exoris haberet tantumdem in valore de possessionibus sui patris in Villafrancha Penitencium existentibus, que non tantum valere fieret eisdem Juceffi in denariis complementum juxta estimacionem per ipsum Mosse Açam, ut predicatur, lata* («es van comprometre en poder de Moixé [N]atan, jueu de Tàrrega que, com a jutge i àrbitre, es va comprometre amb vigor, va dictar sentència i va pronunciar que Xelomó, fill de la primera muller del dit Astruc, rebés dels béns del seu pare una casa i un lloc a la

d'Astruc de Besers fou el jueu de Vilafranca: Vidal Bonjudà de Besers, familiar del difunt i membre també de la nissaga de Besers (escrita també *Beders, Beers, Baers* i *Besés*).⁷¹ A Tàrrega, per aquelles dates, hi havia un tal Itskhaq de Besers, casat precisament amb Sareta, filla de Moixé Natan, que era parent d'aquests Besers.⁷² Un dels seus nebots, un tal *Jucef de Beses filii Salamonis Jucef de Beses quondam judei Villefranca dels Penitents*⁷³ de qui l'esmentat Itskhaq era oncle matern (*avunculus*), el 4 de març de 1360 va presentar una denúncia contra Sareta (escrita *Na Zareta* i *Na Cereta*) i Astruc Xelomó (escrit *Astruc Salamo*), jueu de Tàrrega amb qui la filla de Moixé Natan s'havia casat en segones núpcies

---

sinagoga que el seu pare tenia i posseïa a Barcelona i una Bíblia i un llibre o volum de Moisès d'Egipte, contingut en catorze llibres, que va ser de l'esmentat Astruc, i que el dit fill de la segona muller rebés el corresponent en valor de les possessions romanents del seu pare que hi ha a Vilafranca dels Penitents, i que si no valien el mateix que se li fes al Iossef un complement en diners segons l'estimació feta per l'esmentat Moixé [N]atan en persona»). En canvi no diu res del que ja havia aparegut al document de 1345: l'adjudicació de 12.000 sous barcelonesos que Moixé Natan havia disposat per a Tolraneta i Astrugueta, filles d'Astruc de Besers.

⁷¹ Sobre l'equivalència d'aquestes formes veg. F. BAER, *Die Juden*, p. 1104.

⁷² Retrobem aquest Itskhaq de Besers en un dels raríssims exemplars de dissolució d'esponsals que ha perviscut fins a nosaltres, redactat, en hebreu, els primers mesos de 1346: *ניצק דבדרש הדר בטריגה* («N'Itskhaq de Beders, que habita a Tàrrega»), veg. DAVID ROMANO, "Documentos hebreos del siglo XIV, de Cataluña y Mallorca", *Sefarad*, 34, 1974, pp. 306-310. Ja hem indicat anteriorment el document en què apareix exercint de procurador dels deutes d'un correigionari seu a Tàrrega, veg. nota 35. En un document de 1350 consta ja com a espòs difunt de la filla de Moixé Natan: «Sereta, filla sua [de Moixé Natan], muller *quondam* d'en Içach de Besés». ACA, RP, MR, t. 459, f. 27r, veg. F. BAER, *Die Juden*, p. 307, sense transcripció.

⁷³ «Iossef de Besés, fill de Xelomó Iossef de Besés, jueu difunt de Vilafranca dels Penitents».

després d'enviudar d'Itskhaq de Besers, per reclamar l'herència que li pertocava de part del seu oncle (*bona, instrumenta debitoria et alias nonnullas res que fuerunt dicti Isachi de Beses avunculi Juceffi predicto*)⁷⁴ i que Sareta i Astruc Xelomó li retenien indegudament.⁷⁵

Tal com intuïem més amunt, la intervenció de Moixé Natan en determinats afers legals ni és fortuna ni es deu tampoc al fet d'ocupar algun càrrec de govern, sinó que s'explica pels contactes privilegiats que algunes de les famílies jueves més acabalades de Catalunya mantenien entre sí i que de vegades s'estrenyien encara més amb vincles de tipus matrimonial. Ara bé, aquestes intervencions no només testimonien l'alt prestigi que Moixé Natan havia adquirit perquè dirimís alguns dels plets dels jueus més poderosos, sinó també perquè en cap dels documents on així consta que va actuar es posa en entredit o es qüestiona el seu arbitri.

Segurament però, la mostra més excepcional de l'excel·lent reputació que Moixé Natan s'havia guanyat entre els seus es troba en els cèlebres acords redactats pels representants de les aljames de Catalunya, Mallorca i València i presentats al rei el 16 de desembre de 1354.⁷⁶ Al

---

⁷⁴ «Béns, instruments debitoris i algunes altres coses que van ser del dit Itskhaq de Besés, oncle matern de l'esmentat Iossef».

⁷⁵ ACA, Cancelleria, reg. 699, ff. 181v-182r [4 de març de 1360] i ACA, Cancelleria, reg. 699, f. 186r-v [7 de març de 1360]. El rei exaudeix el prec de Iosef de Besés i mana que es faci un inventari dels béns que foren d'Itskhaq de Besés i que estaven en poder de Sareta i Astruc Xelomó, per tal que li poguessin ser retornats.

⁷⁶ Bodleian Library, ms. Reggio 32 (Neubauer 2237), ff. 270v-272v, veg. transcripció a F. BAER, *Die Juden*, n. 253 i fotografia de l'original a B. PIETERS, *De Akkoorden*, pp. 135a-e. Aquests acords proposaven l'obtenció, en un moment especialment delicat per a la monarquia catalana, de butlles papals i privilegis reials que, a més a més d'impedir

final de l'extens document i al capdavant de les signatures dels tres representants figura la de Moixé Natan (משה נתן היי)⁷⁷ seguida de les de Cresques Xelomó i Iafudà Alatzar. Dins d'aquest trio s'hi trobaven els qui havien estat i possiblement encara eren els jueus més rics i prestigiosos d'aquestes terres: el català Moixé Natan i el valencià Iafudà Alatzar.⁷⁸

3.3 L'AVALOT DE 1348

El barreig que a mitjan 1348 va tenir lloc al call de Tàrrega va obrir una llarga i profunda clivella en la roca de l'economia de Moixé

---

la possibilitat de futurs avalots, també preservaven la situació de poder i domini que la plutocràcia jueva gaudia dins del teixit social de les aljames, veg. l'aguda anàlisi de Jaume Riera a E. FELIU, "Els acords de Barcelona", pp. 164-173.

⁷⁷ Reproduïm les paraules amb què els autors de la *Histoire littéraire de la France* interpreten l'abreviatura final de la signatura: «Le dernier mot היי a paru inintelligible à M. Schorr, qui a publié ce document intéressant dans son recueil. M. Joseph Derenbourg y voit avec justesse l'abréviation de la phrase biblique חסד [יי] יסובבנו, «la miséricordie [de Dieu] l'entourera», Ps XXXII, 10», veg. AAVV, *Histoire littéraire de la France*, vol. 27, p. 727.

⁷⁸ Així com el cabal del primer es va veure afectat pels avalots de 1348, Iafudà Alatzar (que era familiar del rei Pere i familiar *ad honorem* de la reina Elionor) continuaria mantenint-se, fins i tot després d'aquesta data, com la fortuna més gran dels jueus de València, veg. J. R. MAGDALENA, "Les aljames catalanes segons les fonts hebraïques", p. 204 nota 26.

Natan i d'ella en va sortir un doll de problemes que va rajar fins a la seva mort.⁷⁹

L'epidèmia de pesta o glànola que l'any 1348 es va difondre pels territoris de la Corona catalanoaragonesa, dallant indiscriminadament entre els seus habitants i provocant de retop una forta davallada de l'economia, va deixar al seu darrere un flagell encara pitjor per als membres de les comunitats jueves que li van sobreviure: el rumor pervers i fal·laç que els acusava de ser l'agent portador i propagador de l'epidèmia. La veritat sigui dita, no era pas la primera vegada que, de manera gratuïta i envilidora, es proferia acusacions contra el col·lectiu jueu, però sí que va ser la primera que a la nostra terra va aconseguir aplevar els ànims de molts, bo i encetant un seguit d'avalots contra els calls catalans. Amb aquestes invasions violentes de l'espai jueu no només es pretenia castigar i extirpar de la societat els que hi vivien, sinó que també es volia fer net dels préstecs que els eren deguts, el pagament dels

---

⁷⁹ Sobre l'avalot de 1348 a Tàrraga veg. AMADA LÓPEZ DE MENESES, *Documentos acerca de la peste negra en los dominios de la Corona de Aragón*, Saragossa, 1956; AMADA LÓPEZ DE MENESES, "Una consecuencia de la peste negra en Cataluña: el pogrom de 1348", *Sefarad*, 19, 1959, pp. 92-131; AMADA LÓPEZ DE MENESES, "Una consecuencia de la peste negra en Cataluña: el pogrom de 1348. Apéndices. (Documentos inéditos)", *Sefarad*, 19, 1959, pp. 321-364; ANNA COLET; JORDI RUIZ; ORIOL SAULA; M. EULÀLIA SUBIRÀ, "Les fosses comunes de la necròpolis medieval jueva de les Roquetes, Tàrraga", *Urtx*, 23, 2009, pp. 103-123; JORDI RUIZ; M. EULÀLIA SUBIRÀ, "Reconstrucció antropològica del pogrom de 1348 a Tàrraga", *Urtx*, 23, 2009, pp. 125-137; MARIA CLUA, "Les fosses comunes del fossar dels jueus de Tàrraga, testimoni de la realitat monetària de mitjan segle XIV", *Urtx*, 23, 2009, pp. 139-155; JOSEP XAVIER MUNTANÉ, "Itinerari pels documents relatius a l'assalt del call de Tàrraga de l'any 1348", *Urtx*, 23, 2009, pp. 157-179.

quals, en aquelles hores de crisi, s'havia tornat més feixuc que mai. Per això, quan els escamots armats dels assaltants forassenyats van irrompre en els calls, a més a més d'afuar-se contra les persones dels jueus i jueves, també van escorcollar les seves cases fins a trobar els capbreus, els instruments públics i els altres llibres de comptes que s'hi custodiaven per tal d'estripar-los i cremar-los.

A Catalunya, el primer call assaltat va ser el de Barcelona, el 17 de maig de 1348, li va seguir el de Cervera i, a continuació, el de Tàrraga. La diversa documentació relativa als avalots ens permet suggerir, per al call de Tàrraga, una data propera i no superior al 24 de juliol: possiblement el 14 de juliol, un diumenge. A la llum també d'aquestes fonts, l'atac comès contra el call targarí va ser el més letal de tots: dels tres cents morts que es comptabilitzen entre Barcelona, Cervera i Tàrraga, el call targarí n'aportaria la porció més gran; de fet, en algun document s'arriba a afirmar que la major part dels habitants del call va sucumbir en aquest atac.

La desmesura i la crueltat de l'avalot targarí, mirades a contrallum, són una radiografia nítida del que es cobava a dins d'una part de la població cristiana de la vila de resultes de l'espectacular creixement que l'aljama havia protagonitzant en el que anava de segle. L'increment incessant de la població jueva; la seva independència de la col·lecta de Lleida; l'organització jurídica i administrativa de la comunitat com a aljama i la consolidació a nivell urbà del call; el pes cada vegada més important de la seva participació en les estructures econòmiques de la vila i dels seus territoris d'influència i, per sobre de tot, el ritme quasi vertiginós amb què, en només unes poques dècades (la primera meitat del

segle XIV), s'havia assolit tot aquest progrés, no només eren uns indicadors clars de l'ascens d'aquesta aljama dins del conjunt de les aljames catalanes, sinó que, als ulls dels altres targarins, dels qui s'ho miraven des de fora, eren també uns senyals, però ben diversos, uns senyals que els alertaven d'un perill: el d'una realitat diferent a la seva a la qual no només no estaven habituats, sinó que tampoc se sotmetia als seus costums religiosos i socials, el creixement de la qual, més que ser jutjat com un bé per al conjunt del municipi, era vist com una amenaça latent per a la seva llibertat i identitat.

Més d'una vegada m'he plantejat en la repercussió emocional que una tragèdia d'aquestes magnituds havia de provocar en l'ànim de Moixé Natan, en l'esperit d'aquell que, precisament pel seu cabal i les seves bones relacions amb les autoritats cristianes, es devia d'haver erigit com un dels artífexs del creixement vigorós protagonitzat per l'aljama targarina. Presenciar com en unes poques hores s'anorrea el que s'ha anat bastint al llarg d'una vida no deu ser fàcil d'assimilar. I això era precisament a què Moixé Natan s'enfrontava: la seva obra assolada. I no em refereixo només a la seva casa saquejada ni als seus capbreus especejats, estic pensant en el conjunt de l'aljama: en les famílies que la composaven, desfetes; en les cases i els carrers del call amb els seus edificis emblemàtics, saquejats, profanats i, en algun cas, incendiats... Tot allò que constituïa el paisatge habitual de Moixé Natan, el seu entorn quotidià i familiar i que l'avalot havia trabucats del tot. Per això, sempre he cregut que els versos elogiosos que Moixé Natan va dedicar a la vila de Tàrrega, reproduïts al començament d'aquest capítol en la seva versió castellana, només els podia haver compost en els anys florents que precediren l'inafaust 1348.

Si ens volem apropar al que aquell dia va succeir a Tàrraga disposem d'un testimoni de primera mà, preservat en un document de la Cancelleria, que ho narra amb els termes següents: els atacants *ad Callum ipsius aljame hostiliter accesserunt et ausibus indebitis violenter ostias ipsius callis tamen securibus et allis armorum generibus fregerunt et etiam destruxerunt ipsumque Callum intrarunt unanimiter et potenter clamosis vocibus emittentes «muyren los traydors» et, hiis non contenti, sed mala peyoribus comulantes, hospitia ipsorum Judeorum nequiter dimitarunt lanceis, lapidibus et sagitis et demum in eis intrantes, res et bona omnia eorumdem tamquam raptores secum perperam asportarunt et plura instrumenta ac scripturas ipsorum Judeorum diversorum contractuum laniarunt et etiam conburserunt.⁸⁰*

En la crònica que rabí Khaiim Galipapa va escriure poc després que aquests fets tinguessin lloc, exposa que uns quants jueus, alertats pel que uns dies abans havia passat a Cervera, van trobar la manera de refugiar-se a les cases de coneguts cristians, deixant les seves del call a mercè de les autoritats de la vila, que tenien l'ordre expressa del rei de protegir les persones i els béns dels jueus i jueves.⁸¹ A la pràctica va ser

---

⁸⁰ «Vingueren amb hostilitat al call d'aquesta aljama i amb atreviment indegut en van esbotzar i destruir violentament les portes amb destrals i altres menes d'armes, i van entrar-hi tots a l'una i cridant amb un gran clam: «muyren los traydors». I no satisfets d'això sinó rivalitzant a cometre calamitats pitjors, van assaltar de manera infame les cases dels jueus amb llances, pedres i sagetes, i per últim, entrant a les dites cases, es van endur totes les coses i els béns dels jueus, talment lladres, i van estripar i cremar molts instruments i escriptures de diversos contractes dels jueus», veg. A. LÓPEZ, “Una consecuencia de la peste negra. Apéndices.”, doc. XIV [23 de desembre de 1349].

⁸¹ Per a l'episodi dels atacs de 1348 contra les comunitats jueves de la Corona catalanoaragonesa que apareix descrit a *La vall de llàgrimes* (עמק הבכיה, *Émeq ha-*

com si aquests pocs jueus, afortunats de salvar la seva vida, haguessin deixat els seus béns a disposició dels brètols i dels lladregots, de tan ineficaç com es va mostrar l'autoritat de Tàrrega.⁸²

---

bakhà), el seu autor, el cronista renaixentista Iossef ha-Cohen, va recórrer al relat preexistent de Khaiim Galipapa. L'adaptació que en va fer per a la seva crònica ha esdevingut, amb el temps, l'únic testimoni que ha perviscut del relat medieval de Galipapa. Reprodueixo el text en l'edició crítica que en va fer KARIN ALMBLADH, *Joseph ha-Kohen. Sefer 'Emeq ha-Bakha (The Vale of Tears) with the chronicle of the anonymous Corrector. Introductions. Critical Edition. Comments.* Uppsala, 1981, p. 27:

ויהי לימים עוד ויקומו על היהודים אשר בעיר צירבירה ויהרגו כשמנה עשרה נפש ובביזה שלחו את ידם והנשואים ברחו לנפשם ויענו בצום חייתם ושק ואפר הציקו לרבים ויהי לימים עוד שלשה ביום העשירי לחדש אב ביום ענות נפשם ויקומו גם יושבי טאריגה ויכו ביהודים ואבד יותר משלש מאות נפש ויסחבום אל בור רק וב ביזה שלחו את ידם והנשואים ברחו לנפשם אל בית מכריהם במתן בסתר עד עבור הזעם וישארו ערומים מכל קנינם ולא יתבוששו ביום הנמהר ההוא.

«Van passar encara uns dies [de l'assalt al call de Barcelona] i es van aixecar contra els jueus que hi havia a la ciutat de Cervera, en van matar unes divuit persones i van fer presa del botí. Els qui van sobreviure van fugir per salvar-se, van mortificar amb el dejuni les seves vides i sac i cendra van col·locar a molts. Van passar encara tres dies i el dia desè del mes d'Av, dia de mortificació, es van aixecar també els habitants de Tàrrega, van carregar contra els jueus i van perir més de tres-centes persones; les van arrossegar cap a una cisterna buida i van fer presa del botí. Els qui van sobreviure van fugir per salvar-se a la casa dels seus coneguts amb un present [fet] amb discreció, fins que va passar la fúria. I van restar despallats dels seus béns i no se n'averkonyien, en aquell dia impetuós.»

⁸² Ineficaç o còmplice. En les investigacions criminals que es van dur a terme es culpa obertament les autoritats de la vila d'omissió: *nulla per vos prohibitione seu resistentia facta eisdem* («cap prohibició ni resistència els va ser feta per vosaltres»), veg. A.

Amb tota probabilitat els qui es van poder abrigar en cases de cristians devien ser dels més rics de l'aljama: quin cristià s'arriscaria a quedar malament als ulls dels seus correligionaris i, fins i tot, a ser objecte de les seves represàlies, si no tenia al davant l'esquer d'una bona compensació econòmica? Els més rics es van pagar la seva protecció, ens ha dit rabí Galipapa, i entre aquests segur que hi devia haver uns quants membres de la nissaga Natan: en els diversos documents en què es denuncia o es fa referència a la destrucció i desaparició de documentació, tant de la casa de Moixé Natan com de la de Xemuèl Xelomó Natan (veg. paràgraf següent), no s'indica mai cap pèrdua personal; d'altra banda, la presència de membres d'aquesta nissaga en la nòmina d'adults de l'aljama de 1354, de què parlarem més endavant, és molt nombrosa.

En un document del 19 d'agost de 1356 consta que *tempore barragii facti in villa eadem [Tàrrega] de bonis Judeorum et signanter de bonis dicti Mosse [Naçan] amisit instrumenta publica suorum debitorum libros et alias scripturas tangentes sua debita antedicta*,⁸³ i en un altre,

---

LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra. Apéndices.", doc. XVIII [15 d'abril de 1350]. Actitud que contrasta fortament amb la de les autoritats d'altres indrets on es van produir tumults, com ara Cervera, on les autoritats van obrir el castell perquè els habitants jueus s'hi poguessin refugiar, veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra. Apéndices.", doc. IX [3 de maig de 1349]. Potser els plets i les desavinences que els anys anteriors a la pesta van protagonitzar diversos jueus (especialment els Natan) amb el govern de la vila per qüestions d'ordre econòmic estarien al darrere de la inhibició culpable que les autoritats del municipi van mantenir durant l'assalt, veg. J. X. MUNTANÉ, *Fonts*, nn. 134, 136, 137, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 153.

⁸³ «En temps del barreig fet a la vila dels béns dels jueus i especialment dels béns del dit Moixé [Natan], va perdre els instruments públics dels seus deutes, els llibres i altres escriptures relacionades amb els seus deutes ja esmentats». ACA, Cancelleria, reg. 690,

del 6 d'octubre d'aquell mateix any, s'insisteix que en el barreig de 1348 Moixé Natan *amisit capibrevia sive libros in quibus erat scripta ad memoria debita que sibi debebant*.⁸⁴ Per cert, gràcies a aquesta informació, deduïm que la casa de Moixé Natan s'aixecava dins del call targarí ja que, si fem cas del que la documentació manifesta, els actes violents es van circumscriure dins dels límits del call i van deixar de banda les cases de jueus que hi havia al defora.⁸⁵ De manera semblant devia estar ubicada la casa de Xemuèl Xelomó Natan ja que, quan l'any 1351 es sol·licita un duplicat de la carta d'absolució reial que li va ser

---

ff. 34r-v, veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra. Apéndices.", doc. XXXV.

⁸⁴ «Va perdre els capbreus o llibres on estaven escrits com a recordatori els deutes que li devien». ACA, Cancelleria, reg. 688, f. 78r, veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra", p. 125 nota 138: indicació de document amb datació errònia i lectura de dades equivocada ja que A. López afirma que, juntament amb els capbreus, Moixé Natan havia perdut 10.000 sous en el saqueig, mentre que el document exposa que als creditors que, aprofitant-se de la destrucció dels llibres de comptes de Moixé Natan, encara no li han pagat els deutes, se'ls fa un reclam (*querimonia vel reaclam*) de fins a 10 sous.

⁸⁵ Tenim constància documentada que en uns indrets determinats de la vila de Tàrraga, molt propers al call això sí, sempre hi va haver famílies jueves vivint entremig de famílies cristianes o a l'inrevés, com ara: el carrer d'Arnau Farrer, que baixava cap al riu Ondara paral·lel al carrer dels Jueus i del Call, o el carrer Major i la plaça del Blat, veg. JOSEP XAVIER MUNTANÉ I SANTIVERI, "*Les cases que solien ésser dels jueus. Una aproximació al call de Tàrraga a través dels llibres d'estimes*", *Urtx*, 19, 2006, pp. 108-111; 121-123. A més a més de la casa de Moixé Natan, també van ser saquejades les dels seus fills ja que en un document del 17 d'abril de 1350 el rei s'adreça als seus oficials perquè donin facilitats a Moixé Natan i als seus fills *pessime disraubati* («robats pèssimament»), veg. ACA, Cancelleria, reg. 658, ff. 178v-179r, document indicat a A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra", p. 125 nota 138.

concedida el 1346, es justifica la demanda explicant que el primer document va ser destruït durant l'assalt al call.⁸⁶

Amb la destrucció d'aquest tipus de documentació els assaltants van provocar una aturada sobtada dels ingressos de la principal font de riquesa de Moixé Natan, ja que sense capbreus ni instruments debitoris ni llibres de comptes la recuperació dels diners deixats en préstec es convertia en una tasca àrdua i difícil. Si no es podia saber exactament a quan pujava la quantia econòmica i quins eren els terminis de pagament acordats durant la negociació dels préstecs concedits per Moixé Natan, el volum dels quals havia de ser per força molt elevat, la reclamació dels deutes era pràcticament inviable. A més a més, sense document el prestador perdia tota força legal a l'hora de reclamar el cobrament del deute. En el millor dels casos es podia reconstruir els instruments debitoris amb l'ajuda dels notaris i dels mateixos prestataires, però això, especialment per part d'aquests darrers, no sempre era fàcil d'aconseguir.⁸⁷ Si quan vencien els terminis de retorn del préstec, el prestataire no retornava els diners i aquests no eren reclamats pel prestador dins del termini de temps legal fixat per les constitucions de

---

⁸⁶ ACA, Cancelleria, reg. 892, f. 157r-v: *carta remisssionis [...] fuit in agresione sive invasione perpetrata contra judeos Tarrega fuerit amissa* («el document de remissió [...] va ser destruït durant l'agressió o invasió perpetrada contra els jueus de Tàrrega»), veg. A. LÓPEZ, “Una consecuencia de la peste negra”, p. 119 nota 111: indicació errònia de document.

⁸⁷ Són diversos els documents en què el rei ordena refer la documentació dels jueus de Tàrrega relativa als préstecs, desapareguda durant el barreig de 1348, veg. J. X. MUNTANÉ, “Itinerari pels documents”, pp. 169-172.

Catalunya (sis anys), aquest ja els podia donar per perduts.⁸⁸ En el cas de Moixé Natan ens és impossible de saber quin volum de deutes (i de diners) va perdre i quin va poder recuperar.⁸⁹ De les poques notícies de què disposem, la majoria fan referència només a la recuperació de deutes, concretament a les dificultats que va tenir a l'hora de reclamar-ne el cobrament.

Pel que sembla, després de l'assalt *opportuerit Mosse Naçan, judeum dicte ville, lares proprios per aliquid tempus dimittere et moram habere et cohabitare licet in vicum in villis et locis aliis nostre dominationi submissis*.⁹⁰ Malauradament el document no especifica quins

---

⁸⁸ Ens queda la sospita de si alguns dels saquejadors del call targari no havien estat informats per endavant de quina era la casa de Moixé Natan, un dels grans prestadors de l'aljama, per part precisament d'alguns dels seus principals prestataires i cancel·lar així, d'una vegada per totes, els deutes que li havien de retornar.

⁸⁹ I és que en relació a la seva activitat com a prestador és més el que ignorem que no pas el que sabem. Ignorem, per exemple, quin era el volum dels seus prestataires jueus i quants d'aquests van morir durant l'assalt al call. Tampoc no sabem si totes les operacions que Moixé Natan duia a terme quedaven enregistrades en els volums notariais de l'època, encara que ens podem imaginar clarament que no sempre era així, d'aquí el paper importantíssim dels llibres de comptes; d'altra banda no ens hauria de sorprendre que determinats aspectes de l'activitat creditícia (com la negociació de l'interès, sovint als límits mateixos de la legalitat, o la renegociació dels terminis impagats i del consegüent increment dels guanys, per indicar-ne només alguns) quedessin al marge dels llibres oficials. El que veiem en aquests pocs documents és només la punta de l'iceberg creditici de Moixé Natan.

⁹⁰ «Va convenir a Moixé Natan, jueu de l'esmentada vila, deixar casa seva per una temporada i ésser-li permès de tenir morada i habitar en pobles, viles i altres indrets sotmesos al nostre domini». ACA, Cancelleria, reg. 669, ff. 157v-158r, veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra. Apéndices.", doc. XXXI [1 de juliol de 1352].

van ser aquests llocs ni quant de temps Moixé Natan va residir fora de la vila després de 1348. Sabem que un dels indrets escollits va ser la ciutat de Barcelona, ja que quan el 13 de maig de 1349 va prestar 30 lliures al jurista i ciutadà barceloní Ramon Vinader, el document deixa ben clar que llavors Moixé Natan s'estava a Barcelona.⁹¹ I en un altre document, de l'1 de juny del mateix any, tant ell com el seu fill Vidal Moixé apareixen com a *habitatores Barchinone*.⁹² D'altra banda, podem suposar que aquest lapse de temps no devia ser superior als dos anys, si tenim en compte que a mitjan 1350 ja tributava altra vegada per a l'aljama de Tàrraga.⁹³

Segons el document de 1352, que hem començat a reproduir al paràgraf precedent, durant aquest lapse de temps Moixé Natan *non fuit ausus in dicta villa Tarrage cohabitare nec petere a debitoribus suis credita et debita*: no va tenir el coratge de viure al call targarí ni tampoc

---

⁹¹ Possiblement s'hagi de situar també dins d'aquest període de residència lluny de Tàrraga, la gestió del donatiu que Moixé Natan va fer arribar a rabí Nissim Gerundí a què ens hem referit prèviament.

⁹² «Habitants de Barcelona». ACB, BONANAT RIMENTOL, *Fragment de manual de l'any 1349*, dins de JORDI DE VILARÚBIA, *Capibrevium notalarum* (1347, març, 26-1351, juliol, 10), f. 128v, el document s'interromp abruptament perquè aquest és el darrer foli del fragment conservat del manual de Bonanat Rimentol.

⁹³ Ja hem parlat prèviament d'aquestes tributacions i encara hi tornarem d'aquí a poc. L'ordre reial del 24 d'abril de 1350 que obligava els jueus que en el darrer decenni havien emigrat de Tàrraga a retornar a la vila, potser va influir en la tornada de Moixé Natan: ACA, Cancelleria, reg. 1.064, f. 85r, veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra", p. 125.

de demanar la restitució de les quantitats que li eren degudes.⁹⁴ De vegades, quan escodrim la documentació antiga a la recerca de dades, és tan fàcil oblidar que sota els noms dels personatges que hi apareixen hi havia només simples persones... Aquest, però, és un dels casos en què el factor humà adquireix un pes i una dimensió tals que s'acaben imposant per sobre de qualsevol altre aspecte: els supervivents a un atac de la magnitud del que va tenir lloc a Tàrraga tenen, ras i curt, por. La fugida de Moixé Natan per diversos llocs anònims (*in vicum in villis et locis aliis*) ens remet a la basarda immediatament posterior a l'atac, quan encara es produïen assalts a d'altres calls i Moixé Natan, que era un dels jueus preeminents del seu temps, sabia que era una presa delitible. Però el text, ademés, testimonia un altre tipus de paura, més persistent: l'angoixa i l'ofec que romanen en l'ànim de qui ha patit una forta i inusual experiència traumàtica i no el deixen actuar amb normalitat.

El document reial es mostra pacient amb aquest sentiment (pel qual Moixé Natan *non fuit ausus ingredi eam* [la vila de Tàrraga] *absque suo personali periculo metu aliter timore*);⁹⁵ demana als seus oficials que investiguin la durada d'aquesta absència i, després, la descomptin d'aquells deutes no satisfets a Moixé Natan en què havia vençut el termini màxim de sis anys per a reclamar-los.

---

⁹⁴ I no va ser pas l'únic. Molts jueus que van sobreviure a l'assalt van optar per traslladar la seva residència als calls d'altres viles i ciutats com Balaguer, Lleida o Barcelona, veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra", pp. 123-124; entre els que no van marxar n'hi havia que no s'atrevien a exigir als seus creditors el pagament dels deutes, veg. A. LÓPEZ "Una consecuencia de la peste negra. Apéndices.", doc. XXVII [18 de gener de 1452].

⁹⁵ «No fou capaç d'entrar a la vila de Tàrraga de por o temor que la seva persona no correués algun perill».

3.4 CAP A UNA ESTRANYA NORMALITAT

Sense saber ben bé quan, el cert és que els Natan van acabar retornant a la vila. Inclosa en un document de 1375 ens ha perviscut íntegra la nòmina dels membres que, a data de 5 de maig de 1354, conformaven l'aljama targarina.⁹⁶

Doncs bé, el nombre de membres d'aquesta nissaga que hi apareix és ben nodrit: Vidal Moixé (escrit *Vidal Mosse*), un dels fills de Moixé Natan, figura entre els tres secretaris de l'aljama.⁹⁷ Encapçala l'elenc dels tretze consellers Moixé Natan en persona (escrit *Mosse Naçan*);⁹⁸ entremig apareixen un tal Xelomó Natan (escrit *Salamo Açan*)⁹⁹ i Cresques Gracià, espòs de Preciosa (escrit *Priçosa*), una de les filles de

---

⁹⁶ AHCC, FN, RAMON RAMA, *Manual* (1373-1382), ff. 17r- 19r. Aquest document testimonia l'adquisició de part de l'aljama targarina d'un violari i diverses pensions a Ramon Serra, habitant de Cervera. A la nòmina en qüestió, els homes precedeixen a les dones i entre aquestes, les casades, a les viudes; entre els homes, primer s'indica els qui llavors ocupaven el càrrec de conseller, segueixen els secretaris i a continuació, els qui no tenien cap càrrec de govern. Trobareu un elenc d'aquests membres de l'aljama a J. M. LLOBET, *Algunes notícies sobre jueus*, pp. 11-12, encara que la datació que proposa per a la nòmina és errònia. En efecte, J. Llobet prescindeix de les referències del document de 1354 (entre les quals, l'esmentada nòmina) contingudes en el document de 1375 i fa coincidir la datació de la nòmina amb la d'aquest document darrer, posposant-la vint anys.

⁹⁷ Sense indicació de nom d'esposa, segurament era vidu.

⁹⁸ En aquest cas sí que s'indica el nom de la seva esposa: Bonadona.

⁹⁹ Tant pot ser que sigui un dels fills de Moixé Natan, com el fill d'un parent de Moixé i Xelomó Natan establert també a Tàrrega i de qui ja hem parlat amb anterioritat: Natan Avraham. L'esposa del tal Xelomó Natan es deia Asterita.

Xelomó Natan,¹⁰⁰ i tanca el llistat de consellers Astruc Xelomó (escrit *Astruc Salamo*), segon espòs de Sereta, filla de Moixé Natan.

Entre els homes que no ocupen cap càrrec de govern dins de l'aljama hi ha dos noms que ja han sortit abans: els dels consellers Astruc Sullam i Xelomó Natan (escrit *Salamo Açan*), que es repeteixen per la seva condició de *tutores Tolrana filie et heredis Samueli Salamo judei quondam*.¹⁰¹ Si un parell d'anys abans de 1348 Xemuèl Xelomó Natan s'havia convertit en l'hereu universal de Xelomó Natan, ben poc li va durar aquesta condició ja que, pel que sembla, poc després de l'avalot

---

¹⁰⁰ Al document conservat a ACA, Cancelleria, reg. 657, ff. 174v-175r [29 d'octubre de 1349] (veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra", p. 124 nota 137, sense indicació de document), s'és ben explícit a l'hora de presentar els vincles de parentiu: *Preciose uxori Astruchi Gracia judei de Monblanch et filie quondam Salamonis Açan judei Tarrege etiam cum Samuel Salamo fratri dicte supplicantis* («Preciosa, muller d'Astruc Gracià, jueu de Montblanc, i filla del difunt Xelomó Natan, jueu de Tàrrega, també amb Xemuèl Xelomó, germà de dita suplicant»). Segons A. López del document en qüestió es desprèn que Xelomó Natan va tenir tres filles i una d'elles, la tal Preciosa, estava casada amb Cresques Astruc Gracià (*Cresques Astruch Gracia coniuge dicte supplicantis*, ço és, «Cresques Astruc Gracià, espòs de dita suplicant»). El cert, però, és que el document, un cop assignat el tutor de part de mare: Astruc Sullam, gira al voltant de la designació del tutor, de part de pare, per a les *pupillabus filiabus dicti Samuelis* («filles pupiles del dit Xemuèl»): Preciosa, tia d'elles, pretén que sigui el seu marit. En la nòmina de 1354 podem comprovar que si Astruc Sullam continua exercint aquesta funció, l'altre tutor no és Cresques Gracià sinó Xelomó Natan. Quant al marit de Preciosa sabem que el 26 de maig de 1352 el rei va ordenar als paers de Tàrrega que li paguessin l'import de la casa que li varen fer enderrocar quan es va dur a terme l'arranjament del call: ACA, Cancelleria, reg. 668, ff. 188v-189r, veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra", p. 122 nota 126.

¹⁰¹ «Tutors de Tolrana, filla i hereva de Xemuèl Xelomó, jueu difunt».

moria i deixava els seus béns a la seva filla Tolrana, designada aquí en qualitat d'hereva seva.

A través d'aquest document sabem que hi havia un altre membre de la nissaga Natan que també havia mort: Natan Avraham (escrit *Açan Abraam*), la vídua del qual, Bonafilla, apareix a la part final de la nòmina: *Bonam filiam uxorem Açan Abraam quondam*.¹⁰² I encara ens queda el dubte de si, dins d'aquesta extensa nòmina, no hi havia algun Natan més la identitat del qual ens hagi acabat passant desapercebuda. De tota manera, un dels mèrits d'aquest document, més enllà de certificar la prompta recuperació de l'aljama de Tàrrega, rau en que permet ubicar els membres de la nissaga Natan dins de l'estructura de govern de l'aljama i constatar així com n'era de forta i influent la seva presència en aquest àmbit, si més no l'any 1354.

A partir d'un document del 6 d'octubre de 1356 sabem que la relació prestador-prestataire, que l'assalt de 1348 havia alterat, estava finalment tornant a la normalitat, ja que Moixé Natan no té cap por d'exigir la satisfacció dels diners que havia deixat en préstec. El problema amb què llavors es va trobar, tot i ser diferent, també el va obligar a recular una altra vegada al *tempore barragii facti in dicta villa* [Tàrrega] *de bonis judeorum*: la pèrdua dels *capibrevia sive libros in quibus erant scripta ad memoria debita que sibi debebant* li impedia de conèixer amb exactitud els venciments dels terminis acordats per a la devolució dels crèdits. Al document en qüestió, l'autoritat reial pretén dissuadir els responsables dels impagaments disposant que els reclams dels deutes no pagats a Moixé Natan vagin acompanyats de penes

---

¹⁰² «Bonafilla, muller de Naçan Abram, difunt».

pecuniàries de fins a deu sous, amb l'esperança que l'acumulació de reclams (i el corresponent increment de la multa a pagar) empenyi els creditors a tornar els diners dins dels terminis establerts i, se suposa, per ells coneguts.¹⁰³

De pocs mesos abans, del 19 d'agost de 1356, hi ha un altre document en què Moixé Natan va haver de remuntar de nou fins al juliol de 1348 per tal de raonar la seva petició.¹⁰⁴ En aquesta ocasió llegim que *dictus Mosse tempore barragii facti in villa eadem [Tàrrega] de bonis Judeorum et signanter de bonis dicti Mosse amisit instrumenta publica suorum debitorum libros et alias scripturas tangentes sua debita antedicta, cuius rei occasione, quasi ad inopiam est deductum*¹⁰⁵ i, malgrat la situació tan precària en què diu que es troba, denuncia que els secretaris de l'aljama *agravant multipliciter et de facto agravare conantur opprimere et vexare prefatum Mosse debilem et in senio constitutum in questiis, peytis, talliis et aliis exactionibus regalibus dicte aljame taxando ipsum et bona sua ultra et preter modum solitum indebite et injuste et amplius*.¹⁰⁶ Enfront d'aquest abús, demana al rei que obligui

---

¹⁰³ ACA, Cancelleria, reg. 688, f. 78r, veg. A. LÓPEZ, "Una consecuencia de la peste negra", p. 125 nota 138.

¹⁰⁴ ACA, Cancelleria, reg. 690, f. 34r-v, veg. A. LÓPEZ "Una consecuencia de la peste negra. Apéndices.", doc. XXXV.

¹⁰⁵ Ja ens hem referit prèviament a aquest document a la nota 83, ara completem la lectura que en donàvem: «En temps del barreig fet a la vila dels béns dels jueus i especialment dels béns del dit Moixé, va perdre els instruments públics dels seus deutes, els llibres i altres escriptures relacionades amb els seus deutes ja esmentats, pel qual motiu s'ha vist reduït quasi a la inòpia».

¹⁰⁶ «De moltes maneres agreugen i de fet proven d'agreujar oprimint i vexant l'esmentat Moixé, feble i ja ancià, amb quèsties, peites, talles i altres exaccions reials

els secretaris de l'aljama a mostrar els seus llibres de comptes a un jurisperit cerverí, Mateu Bonjoch, per tal que aquest pugui verificar si realment s'ha taxat de més a Moixé Natan. Si així fos, se li haurà de restituir la diferència treient-ho dels béns de l'aljama o descomptant-la-hi de contribucions futures.

Més enllà del cas que planteja, aquest document té un valor afegit per les diverses afirmacions relacionades amb la persona de Moixé Natan que conté: sobre la seva condició econòmica, la seva edat i salut i finalment, com veurem més endavant, sobre el seu lloc de residència.

Quant a la situació econòmica de Moixé Natan, el document no té cap inconvenient de qualificar-la de *quasi inopia*: pobresa, fretura, desemparança. I això és desconcertant, especialment si recordem que tres quartes parts de la tributació extraordinària a què l'aljama targarina va haver de fer front l'any 1350 les va aportar Moixé Natan. O quan fem memòria dels 4.000 sous anuals en què el 1349 i el 1350 el rei va limitar la tributació de la família sencera de Moixé Natan en les exaccions reials. O quan evoquem la seva presència com a signatari en les disposicions de 1354... Quantitats i fets que ben poc s'adiuen amb la imatge d'un Moixé Natan pobre, freturós o desemparat. I encara que no es pot negar que en els documents en què demana la intervenció de l'autoritat reial es planteja de manera ben crua la difícil situació a què va haver de fer front després de 1348, no és menys cert que aquests mateixos documents sempre ens el mostren comptant amb el suport amatent i l'auxili decidit del monarca.

---

de l'esmentada aljama, taxant-lo a ell i els seus béns ultra i contra la manera acostumada, de manera indeguda, injusta i en major quantitat.»

Caldria veure, doncs, què és el que s'ha d'entendre per *quasi inopia* quan aquesta expressió va referida a qui, durant la primera meitat del segle XIV, va ser un dels jueus més rics de Catalunya. Potser la clau de tot plegat radiqui en el fet que encara que les sumes de diners que aquests anys passen per les seves mans són, com hem vist, elevades, de ben segur que no ho eren tant com les que abans de 1348 solien fer-ho. O potser hem de cercar l'explicació d'aquesta expressió en el que, malgrat l'estil formal de la Cancelleria, podria ser considerat com una llicència, una mena d'exageració pietosa, la finalitat de la qual seria vèncer les reticències que poguessin tenir aquells a qui la petició anava adreçada: les autoritats reials locals (veguer, batlle, etc.). En aquest sentit, hem trobat una expressió similar, formulada també l'any 1356 però preservada en un document del 5 d'octubre de 1359.¹⁰⁷ El rei s'adreça als veguers de Barcelona i Tàrrrega, que es negaven a executar contra els béns dels deutors de Moixé Natan que no el pagaven perquè s'havia esgotat el termini de reclamació, dient-los que si Moixé Natan podia provar, amb documents i escriptures, que aquells li eren deutors, encara que s'hagués ultrapassat el termini màxim de reclam, li facilitin la tasca de recuperació dels diners prestats (només de les quantitats deixades, sense usura ni lucre), ja que *dictus judeus qui ad inopiam et egestatem non modica jam devenit*.¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ ACA, Cancelleria, reg. 699, ff. 15v-16r, dins del qual s'hi va copiar un document de l'any 1356 [12 d'octubre]: l'any en què va ser formulada aquesta mateixa constatació sobre la situació econòmica de Moixé Natan.

¹⁰⁸ «L'esmentat jueu, que s'ha vist reduït a un estat d'inòpia i de manca gens mòdica».

Quant a la seva edat i salut, el text projecta una imatge de Moixé Natan feble i ancià: *debilem et in senio constitutum*. Si tenim en compte que l'any 1308 actuava de fermança en un jurament de corredor i que no s'indicava enlloc que fos menor d'edat, per la qual cosa havia de tenir, com a mínim, 15 anys, llavors l'any 1356 ja en devia d'haver complert més de seixanta. Quatre anys després Moixé Natan morirà i cal suposar, doncs, que mor de vell, ja que si a la referència que l'any 1356 es fa de la seva vellesa (que, per cert, és l'única relativa a la seva edat que hem trobat entre tots els documents consultats) li adjudiquem una xifra d'anys superior a la seixantena, en resulta que Moixé Natan s'hauria mort al voltant dels setanta anys i hauria nascut a l'entorn de 1290.¹⁰⁹

L'altra dada remarcable continguda en aquest document està relacionada amb el lloc de residència de la família Natan. En efecte, a causa de la pressió que els secretaris de l'aljama exercien sobre Moixé Natan i el seu entorn més proper, el text ens explica que *propter quod* [la taxació injusta que se li aplicava a Tàrrega] *opportuit eundem Mosse predicte ville deserere incolatum et apud civitatem Barchinone et villam Cervarie cum uxore et eius familia se transferre*.¹¹⁰ I descobrim així que, després d'haver tornat a Tàrrega l'any 1350, Moixé Natan va protagonitzar una segona «fugida» per tal d'evitar la sagnia a què el sotmetien les exaccions de l'aljama de la vila. A diferència de l'ocasió

---

¹⁰⁹ Data aquesta, la de 1290, que ja ha estat proposada prèviament com a possible data del naixement de Moixé Natan (veg. E. FELIU; J. RIERA, *Poemes hebraics*, p. 139) i que, a la vista dels arguments que he exposat, no trobo desencertada.

¹¹⁰ «Per la qual cosa va convenir a l'esmentat Moixé de dita vila abandonar l'habitatge i transferir-se amb la muller i la seva família cap a la ciutat de Barcelona i la vila de Cervera».

anterior, aquesta vegada sabem l'itinerari que va seguir: primer es va traslladar a la ciutat de Barcelona i després, a la vila de Cervera, encara que desconeixem quant de temps va romandre a cada lloc.

Tampoc no sabem realment quan va decidir marxar temporalment de Tàrrega: semblaria que l'any 1352 (quan va sol·licitar i obtenir del monarca descomptar dels deutes en què el termini de reclamació ja havia vençut, el temps que havia residit fora de la vila) encara residia a Tàrrega; d'altra banda, l'any 1354 el seu fill era un dels secretaris de l'aljama i Moixé Natan en persona, conseller... Per això, doncs, suposem que els problemes fiscals amb el consell de l'aljama podien haver començat a partir del maig de 1354, però no sabem si va marxar aquell any o no. Tampoc no sabem si s'havia traslladat a Barcelona quan el mateix any 1354 va elaborar i finalment, el 16 de desembre, signar els cèlebres acords, encara que la idea d'un Moixé Natan residint-hi és molt temptadora.

4. ELS DARRERS ANYS: LA FI

Tot sembla indicar que cap a les darreries de 1356 Moixé Natan i la seva família s'havien tornat a establir a Tàrrega, ja que el 12 de desembre es va multar un parell de vegades Vidal Moixé (escrit *Vidal Mose*), fill de Moixé Natan, per haver fet collir figues de l'hort d'un tal Bernat de Guanalons¹¹¹ i, un altre dia d'aquell mateix mes, Vidal Moixé (escrit *don Vidal Mose*) va denunciar que un tal Cerveric li havia obert el mas i hi havia fet entrar un ramat de trenta-tres ovelles.¹¹²

Els primers mesos de 1357 a Moixé Natan (escrit *Mosse Naçan*) se li va intimar un ban per no haver escombrat la part de carrer que li corresponia, la de davant de casa seva,¹¹³ i a Vidal Moixé (escrit *Vidal Mose*), un altre, perquè la seva mula havia calcigat el camp de safrà d'un tal Jaume Bonjoch.¹¹⁴

El 9 de febrer de 1357 trobem pare i fill junts a l'encant dels béns d'un tal Ramon Salat, habitant difunt de Vilagrassa, i al posterior repartiment de les quantitats aconseguides entre els creditors del finat. Entre aquests hi ha *Mosse Nazam judeum Tarrege et Vitalem Mosse*

---

¹¹¹ AHCT, *Llibre de bans* (1356-1357), f. 1v i 2r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, nn. 229, 230.

¹¹² AHCT, *Llibre de bans* (1356-1357), f. 13r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 239.

¹¹³ AHCT, *Llibre de bans* (1356-1357), f. 19v, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 241.1.

¹¹⁴ AHCT, *Llibre de bans* (1356-1357), f. 26r, veg. transcripció a J. MUNTANÉ, *Fonts*, n. 243.

*filium Mosse predictum ad hospitium dicti Mosse:*¹¹⁵ l'edat avançada i l'estat delicat de Moixé Natan a què ens hem referit prèviament justificarien ara la presència de Vidal Moixé que, en aquest context, no actua com a creditor del mort sinó com a acompanyant i ajuda del pare, el veritable creditor que espera ser satisfet dels deutes que temps enrere Ramon Salat va contreure amb ell.¹¹⁶ En aquest mateix document apareix el nom del marit de Preciosa, filla de Xelomó Natan: Cresques Gracià. El text especifica que actua en tant que curador *in benis et hereditate Samuelis Salamo filii et heredis Salamonis Nazam quondam judeo dicte ville Tarrege* (assignat pel lloctinent del batlle de Tàrraga el 3 de juliol de 1355)¹¹⁷ i com a tal es justifica la seva presència, ja que espera recuperar els diners que el 16 d'agost de 1341 Xelomó Natan havia prestat a Ramon Salat.

Les últimes notícies sobre Moixé Natan que hem pogut aplegar són de dos anys després, dels darrers mesos de 1359. En una, del 28 de novembre de 1359,¹¹⁸ el rei es refereix a la concessió amb què, temps enrere, havia afavorit Moixé Natan: *cum nos Mosse Naçan judeo Tarrage gratiam elongamenti ad certum tempus et ad certa peccunie quantitate*

---

¹¹⁵ «Moixé Natan, jueu de Tàrraga, i Vidal Moixé, fill de l'esmentat Moixé, en ajuda del dit Moixé», AHCC, FN, PERE CORTÈS, *Manual* (1356-1358), ff. 47r-48r, veg. J. M. LLOBET, *Algunes notícies sobre jueus*, p. 9, sense transcripció.

¹¹⁶ Deu anys abans, el 16 de març de 1347, sí que Vidal Moixé, *filio Mosse Açan judei Tarrage* («fill de Moixé [N]atan, jueu de Tàrraga»), va prestar 60 sous als cerverins Jaume Fuylosa i Novella, esposa seva, AHCC, FN, RAMON RAMA, *Manual* (1345-1347), f. 68v, veg. J. M. LLOBET, *Algunes notícies sobre jueus*, p. 7, sense transcripció.

¹¹⁷ «Curador dels béns i l'herència de Xemuel Xelomó, fill i hereu de Xelomó Natan, difunt, jueu de la dita vila de Tàrraga».

¹¹⁸ ACA, Cancelleria, reg. 698, f. 192v.

fecerimus,¹¹⁹ i no només no se'n desdiu sinó que deixa ben clar que l'esmentada gràcia no suposarà cap tipus de pena ni gravamen per al seu beneficiari.

En una altra, de l'1 de desembre de 1359,¹²⁰ se'ns explica que quan Pere III va comprar Agramunt (escrit *Aramont*) per 20.000 sous jaquesos al noble Atard de Talarn, Moixé Natan va sortir fiador del rei i es va obligar a pena de terç. Pel que sembla, el noble no va rebre els diners promesos perquè el col·lector de la pena de terç, Antoni de Vilapicina, va capturar el fill de Moixé Natan, el va extorquir i així es va apoderar de 45 florins d'or i 1.700 sous de *certa morabatina que idem Mosse habeat in civitate Barchinone*.¹²¹ Davant d'aquests abusos, Moixé Natan va recórrer a la justícia i va obtenir del jurisperit Jaume de Vallsanta una sentència que l'absolia de la pena de terç. En aquest document, el rei exaudeix la petició de Moixé Natan i disposa que: s'investigui l'acció del col·lector de la pena de terç; es restitueixi a Moixé Natan el que per la força li havia estat arrabassat i que, en endavant, el col·lector del terç no s'entrometi més en cap negoci de Moixé Natan.

Encara hi ha un altre document (relacionat amb *Mosse Naçam judeo Tarrage*), del 16 de desembre de 1359, al qual ja ens hem referit prèviament en exposar els problemes ocasionats per un préstec no

---

¹¹⁹ «Quan Nós vàrem fer a Moixé Natan, jueu de Tàrrega, la gràcia d'un ajornament per un cert temps i una certa quantitat de diners».

¹²⁰ *Pro parte Mosse Naçan judei ville Tarrege* («De part de Moixé Natan, jueu de la vila de Tàrrega»), ACA, Cancelleria, reg. 698, f. 192r-v.

¹²¹ «Alguns morabatins que el mateix Moixé tenia a la ciutat de Barcelona».

retornat que Moixé Natan havia concedit al consell de la vila de Guimerà.¹²²

A partir d'aquesta data no hem trobat cap altra notícia de Moixé Natan viu. A la següent ja consta com a difunt i ens proporciona la data *ante quem* de la seva mort: es tracta d'un document notarial del 20 de maig de 1360 en què Vidal Moixé, *judeus Tarrege filius Mosse Nazam quondam judei dicte ville*,¹²³ posa al dia, des del punt de vista legal, un préstec de 195 sous que el seu pare havia concedit el 6 d'abril de 1347.¹²⁴ Dins del mateix manual notarial, en un reconeixement de deute del 13 de juliol de 1360, hi apareix la seva vídua: *Bonedone uxoris quondam Mosse Nazam judei Tarrege*.¹²⁵

No sabem del cert en quin indret la mort va sorprendre Moixé Natan entre el 16 de desembre de 1359 i el 20 de maig de 1360. Els pocs que fins ara s'han apropiat a la figura de Moixé Natan proposen Barcelona o Tàrrega.¹²⁶ Cap d'ells, però, no havia tingut accés als documents relatius als darrers anys de Moixé Natan que hem trobat a l'AHCT i que

---

¹²² ACA, Cancelleria, reg. 698, f. 199r-v, veg. l'apartat II.B.2.

¹²³ «Jueu de Tàrrega, fill de Moixé Natan, jueu difunt de la dita vila».

¹²⁴ AHCC, FN, JAUME FERRER, *Manual* (1359-1360), f. 26r-v, veg. J. M. LLOBET, *Algunes notícies sobre jueus*, p. 10, sense transcripció.

¹²⁵ «Bonadona, esposa del difunt Moixé Natan, jueu de Tàrrega», AHCC, FN, JAUME FERRER, *Manual* (1359-1360), f. 28v, veg. J. M. LLOBET, *Algunes notícies sobre jueus*, p. 10. La quantitat que es reconeix deure és de 140 sous que deu ser el total a què devien pujar els crèdits que temps enrere havien estat concedits per *Mosse Nazam judeo quondam ville Tarrege* a diversos habitants de Vilagrassa.

¹²⁶ Hi ha qui s'inclina per Barcelona, veg. E. FELIU; J. RIERA, *Poemes hebraics*, p. 139; i qui, per Tàrrega, veg. T. ALSINA, "Vida i obra de Mossé Natan", p. 18.

contextualitzen el dia a dia de Moixé Natan, precisament a Tàrrrega i no a Barcelona. D'altra banda, tots els documents de la Cancelleria d'aquests últims anys (alguns d'ells inèdits) i també els documents de l'AHCC són unànimes al referir-se a Moixé Natan, a la seva esposa, als seus fills i a altres parents com a jueus de Tàrrrega i, en cap cas, es diu d'ell que residís a Barcelona.¹²⁷

En la designació de Barcelona, potser va influir la carta reial del 23 de novembre de 1360¹²⁸ en què el monarca es fa ressò de les acusacions formulades contra un jueu de la ciutat, David Barrot, *curator olim per curiam baiuli Barchinone datus et assignatus bonis dicti Mosse Nazan* (prèviament *Mosse Nazam quondam judei Tarrege*),¹²⁹ de no liquidar els deutes de Moixé Natan respectant el dret de prioritat dels acreedors. Si tenim en compte que la natura dels acreedors és barcelonina (com la del col·lector del terç de la cúria del batlle de Barcelona) i que qui va designar David Barrot com a curador va ser la cúria del batlle de Barcelona, el més probable és que aquest jueu fos el curador dels béns que el difunt Moixé Natan havia posseït a Barcelona.

Res ens fa pensar, doncs, que Moixé Natan hagués mort fora de Tàrrrega i és per això que som del parer que en ella hi va viure fins al seu darrer dia. Amb la seva desaparició, el degotall de notícies relatives als

---

¹²⁷ Com sí s'indicava, en canvi, en els dos documents notariais de Bonanat Rimentol de l'any 1349, citats al llarg del capítol.

¹²⁸ Veg. ACA, Pere III, c. 50, n. 6.171, regist a Y. T. ASSIS, *The Jews in the Crown of Aragon. 1328-1493*, n. 1.137.

¹²⁹ «De temps enrere nomenat i assignat per la cúria del batlle de Barcelona, curador dels béns del dit Moixé Natan (*prèviament: Moixé Natan, jueu difunt de Tàrrrega*)», el subratllat és meu.

Natan de Tàrraga comença a minvar ràpidament fins que s'estronca del tot. En els documents dels arxius locals de Tàrraga i també en els de Cervera aviat es fan fonedissos els noms dels qui van succeir els dos germans i això, encara que no és definitiu (noves recerques poden trobar el que a d'altres investigadors i a mi mateix ens ha pogut passar per alt), és ben estrany si considerem que aquests personatges disposaven de prou diners i prestigi com per haver influït en la vida de l'aljama de Tàrraga uns quants anys més. I prou que hi devien influir, el que va succeir és que sense Xelomó i, sobretot, sense Moixé, els Natan van passar a ser una de les moltes famílies jueves acabalades de Catalunya de les quals, per norma general, ens han arribat ben poques notícies. Sense els dos germans, els Natan surten de la història i entren, una altra vegada, en el corrent anònim en què discorre la vida de la majoria dels homes i les dones.